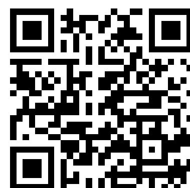

ŽIVOT

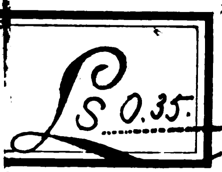
JURJA JULIA KLOVIA

SLIKARA.

Prinesak za pověstnicu umětnosti slavenske.

od

Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

ŽIVOT

JURJA JULIA KLOVIA

slikara.

Prinesak za pověstnicu umětnosti slavenske.

od

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG.

U ZAGREBU.
Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.

1852.

La virtù non ha mai degna ricompensa di lode, e la penna è inferiore a' meriti di lei; e male in carta si puo ritrarre chi è Fenice di chiaro ingegno, e Sole di raro intelletto.

Giov. Baglione romano.
Nella vita di D. Giulio Clovio.

Uvod.

Da su u pokrajinah jugoslavenskih, plodnih raznom lěpotom, već u najstaria vrěmena cvale i lěpe umětnosti, o tom nam zadosta svědoče starinski pisci. Homer, Herodot, Tucidides i Xenofon spominju tračke umětne gomile, mostove, palače, tvrdje i veličanstvene hramove; govore o kamenitih kipovih i stupovih, o krasnom oklopju i oružju, o umětno izradjenih kolih i stolicah, zlatnih kupah i čašah, krasnih sa zlatom i svilom vezenih sagovih, o bogatoj oděći, konjskoj spravi itd. U kasnije doba govore o istih stvarih, sa svakojakimi dodatci o slikarii i drugih umětnostih: Polibio, Diodor sikulski, Plutarh, Arian, Apian, Dio Cassio, Scilax Caryandensis, Rufus, Priscianus, Strabo, Livius, Plinius, Pomponius Mela, i mnogi ostali. Ponosom čitamo u Scymnu Chiu one rěči: „Ilyri student moribus cultissimis" i u Veleju Paterkulu, gdě govori o izobraženosti Panonah i Dalmatinah za vrěme Bata i Pineza. Pa da nam i ovi pisci tu uspomenu u svojih knjigah ostavili nisu, osvědočili bi se o podobrom naprědku umětnosti naših predjah, iz onih spomenikah, koje se još danas otimlju crnoj zemlji. Od medjah tirolskih, sve do Erdelja i Vlaške, pa od Pešte dole do pribrěžja male Azie, posuta je zemlja sa ostanci umotvorah naših predjah, iz vrěmena vladanja grčkog, rimskog i bizantinskog. Pa ako se u tih umotvorih i vidi ukus grčki, rimski ili bizantinski, ruke su ipak svakako bile naših predjah što su ih pravile, i duh je bio njihov, što ih je nadahnuo.

Tu neima města, da se navedu dokazi, *koje* su bili krvi i kojega jezika rečeni ovi predji naše jugoslavenske domovine. Više ili manje, bili su svakako srodni sa sadašnjimi žitelji; a historiom može se dokazati: da su isti ovi žitelji i za vrěme *slavenskih* vladarah, sve do vrěmena došastja turakah, jednakim korakom s narodi romanskimi i germanskimi naprěd stupali u izobraženju u obće, a u umětnosti na póse. O tom se moramo osvědočiti ili mi pogledali veličanstvene grobne stečke po Dal-

macii, Hercegovini i Bosni; ili mi motrili prekrasne gradje crkvah, manastirah i gradovah po Dalmacii, Srbii, Bugarskoj, Maćedonii, Bosni i Hrvatskoj; ili mi zavirili u starinske naše rukopise pisane na pergameni i ukrašene krasnimi slikariami; ili mi razvili nježno i bogato vezanu starinsku oděću crkvenu; ili napokon protresli našu starinsku zlatnu, srebrnu i mědenu posudu, kao i kóv i lěvanje našega oružja i našega novca.

Četarnaesto i petnaesto stolětje, koje aziatskom rukom razbì carstvo srbsko i kraljevstvo bosansko, a rimskim i germano-ugarskim uplivom podkopa tajna politička teženja Hrvatah i Dalmatinah; nemogaše ipak natoliko uništiti duh Jugoslavenah, da bi bili prestali slěditi tragove svojih sretniih susědah. Kad su koncem 15 i početkom 16 věka pogažene već bile najlěpše pokrajine jugoslavenske kopitom konjah svojih barbarskih *novih* gospodarah, i kad su se ostali žitelji svaki dan za svoju kuću i ognjište boriti morali; uzplodila je ipak zemlja jugoslavenska, ne samo s vrlimi junaci, bogoslovci i pisci u raznih jezicih, nego i sa slavnimi nmětnici, koji su, ako i većom stranom odaljeni od svoje domovine, pokazali barem světu bogatstvo svoga zrěloga uma. *Graditelji*: neumrli Lucian Slavjanin iz Lovrane; Matia i Juraj Splićanin; Matia Gojković; Nikola Tvrdoj; Venceslav Bojan; itd. *Kiporezci*: Nikola od groba (Dall' arca) Slavjanin; Ivan Dalmatin; Jakov Trogiranin; Sevastian Rovinjanin (Schiavone); Mihalj Andjeo Slavjanin; Šibeničanin Juraj; Radalja Franjo; itd. *Tesari i Lěvaoci*: Dubrovčanin Pavao; Lovranin Franjo; Pulanin Bartol; itd. *Bakrorezci*: Rota Martin i Bonifacio Natalis, obadva iz Šebenika itd. *Slikari u velikom*: Porečanin Brnjo; Krpač Benko i Viktor; Medulić Andria (Schiavone); Kokolja Trifun; Frankopan Nikola; Cvitković Marin Vinodolac; Držić Blaž i Nikola; Pisbolica Jakov; Slavjani (Schiavone): Gregur, Juraj, Luka, Pavao i Stěpan; Zadranin Blaž itd. *a miniatori*: Julio Klovio; Feliks Dubrovčanin (de Ragusa); Ivan Vitez; Filip Bugarin monah; Gavril Uvriković itd. Napokon *glasbenici*: Benko Babić; Jakov Gallus krajnac; Juraj Slatkonja; Gavril Tamparìca; itd. to su sve takova imena, kojim bi se svaki najizobraženii narod ponositi mogao. Ja ću o svih ovih i mnogih ostalih naših umětnicih obširnie govoriti na drugome městu, za sada naumio sam ovdě priobćiti jedino životopis našega neumrloga i najslavniega umětnika Klovia, već iz toga uzroka, nebi li si tko od našega naroda uzeo taj trud, pa bi nastavio iztraživanje o *pravom* imenu njegove porodice, o njegovom privatnom životu, i o njegovih mnogih još nepoznatih dělih.

Onim mojim sunarodnikom, koji su mene, bilo s dobre ili zle naměre, već unapred osudili radi toga: što se ja, koi nisam niti umětnik, niti duboki poznavalac umotvorah inostranih, bavim historiom umětnosti jugoslavenske! mogu ovdě kazati, da meni nije nikad na um palo pisati

filozofičku i kritičku historiu naše umětnosti, za koju nam svi izvori fale. Jer mi niti imamo knjigah zato, niti imamo zbirkah umotvorah, niti imamo igdě na světu města, gdě bi se veća strana umotvorah naših umětnikah zajedno sakupljena našla. Što ja pišem, to su prosti životopisi meni poznatih umětnikah naših. Što ja o njihovih umotvorah velim, to su ponajviše rěči inostranih spisateljah. Jer kako rekoh, mi nemamo nigdě zbirke njihovih dělah. A radi subjektivnog pretresivanja ovih dělah, proći čitavu Italiu, Englezku, Francezku, Němačku, Rusku, Španjolsku itd., to bi malo suviše bilo za jednog hrvatskog književnika u sadašnjih okolnostih. Ja sakupljam data za revnieg i věštieg spisatelja od mene, pa ću srětan biti, ako bolji i umnii od mene priznadu, da moj trud služiti može barem za maleno gradivo velike buduće gradje. Iz toga gledišta, molim da se i ovaj slědeći životopis Kloviev smatra i prosudi. Na ovo molim, da se uzme obzir i onda, kad će moj „Slovnik umětnikah jugoslavenskih“ na světlo izići.

„Niti je bilo, niti će biti u naprěd kroz mnoga stolětja, tako rědka i tako izvrstna miniatora, ili da bolje rečem, slikara malenieh stvarih, kakav biaše Juraj Julio Klovio, jer on je daleko nadvladao sve druge slikare, ma koliko ih biaše, koji se baviše slikarstvom rečene vrsti.“ Tako počimlje opisivati život Kloviev njegov suvrěmenik, te zajedno umni slikar i spisatelj Juraj Vasari. Ovoga rěči obistinile su se sve do danas, jer poslě Klovia, nije porodio svět čověka, koi bi ga bio nadvisio u malenom slikarstvu. *)

---

*) Malo íma slikarah, osim Rafaela, Mihaljangjela, Koregia, Ticiana i Leonarda da Vincia, o kojima bi sudio jednako *dobro* sav učeni i umětni svět, kao što sudi o Kloviu. Talianski, englezki, francezki i němački spisatelji upotrěbljuju različita epiteta, kad o njemu govore. Umni Iv. Petar Lomazzo zove ga »il *mirabile*, l' *unico*.« Vasari: »il *meraviglioso*, il *piccolo Michaelangelo*, il *principe dei miniatori*.« Orlandi: »in *superlativo grado eccelente*.« Baglione: »l' *unico*.« Lanzi: »*Ristauratore delle arti*, il *principe dei miniatori*.« Baldinucci: »*gran virtuoso*.« A. Nibby: »*celeberrimo miniatore*.« Zani: »Il *principe ed il mirmecide dei miniatori*.« Rosini: »*Il Rafaelo dei miniatori*.« Bioni: »*Insuperato, miraculoso*.« Ticozzi: »Clovio essendo stato il primo tra i pittori di moderno stile applicato alla miniatura *l' abbia a così alto grado condotta, che verun altro giunse a pareggiarlo, non che a vincerlo*.« Guglielmo Della Valle: Nelle Pitture di Giulio Clovio si vede in alcune parti il fiero e l' energico di Michelagnolo, e in altre la dottrina e le grazie di Raffaello.« Dibdin Englez: »*Immortal Clovio, wonderful artist*.« M. Pilkington: »*that in the former he was accounted equal to Titian, and in the latter not inferior to Buonarotti*.« Bonde: »*Divinus Clovio, stupendae indolis*.« Füssli: »*Clovio erreichte die höchste Stufe*.« Nagler: »*Alles* (von Clovio) *hat classische rafaelische gepräge*.« Conversations Lexikon für bild. Kunst: »*Der berühmte miniaturist, der geschätzteste Kleinmaler seiner Zeit* itd.« Waagen: »*Der berühmteste Miniaturmaler des* 16. *Jahrhundertes*.« Humphreys: »*Umětnost malenog slikarstva dotěrana je po I. Kloviu do najviěeg stepena savršenstva* itd.«

Po svědočanstvu sviuh Klovievih životopisaocah, rodio se je on godine 1498. u *Grižanah* *), neznatnom selu hrvatskoga primorja, a kotara vinodolskog. Što su mu bili roditelji, i kako su se zvali, to se žalibožo nezna. Neima šumnje, da je njegovo prezime, u Italii, po običaju onoga vrěmena, preinačeno i potalianČeno. U cělom hrvatskom primorju neima ni jednog pismenog spomenika, u kom bi se napominjalo ime porodice Klovia. Naprotiv dolaze u pismih onoga vrěmena: „*Glovičić*" i „*Glavičić*" u Grižanah **) i u Novom. „Glovon" i „Glavan" u Trsatu. *Gobić* u Grižanah. *Glavić* u Bosni, a poslě u Dalmacii i u hrvatskom primorju. Valja dakle da je Klovio bio iz jedne od ovih porodicah, i moguće je, da mu je porodica s ostalimi uskoci došla iz tursko-slavenskih pokrajinah u Hrvatsku; jer Vasari tvrdi, da su njegovi predji došli iz Maćedonie, gdě su bili od starine plemići. Nu ovome mnenju mogla je ta okolnost povod dati, što sto godinah poslie naseljenja uskokah u primorju, isti potomci pravo znali nisu odkuda su im otci došli, te tako je Vasari, a i sám Klovio, onoj bajci věrovati mogao, da su naime hrvatske uskočke porodice došle iz Maćedonie, Traćie i bog zna odkuda, premda su svi hrvatski uskoci doselili se iz bližnje Bosne ili Srbie, a samo doljno-dalmatinski iz Arbanie, Srbie, Maćedonie i poněšto iz iste Grčke. Bio je takodjer običaj onoga vremena, da je svaki učen ili slavan muž tražio svoj koren ili u porodici klasičkoga imena, ili u zemlji klasičkoj. Mi Hrvati imamo takovih priměrah prěko měre, a nefali ih takodjer kod inih narodah. U tom dakle trěba tražiti uzrok, zašto su Klovia nazivali kadikad: „Macedonus"

---

*) Polag Vasaria, koi je selo Grižane pisao »Grisone nella diogesi di Madrucci« (Modruš) pisali su poslě svi inostranci »Grisone,« U latinskom jeziku pisalo se je »Grisane.« Selo ovo imenuje se u starih pismih 15. i 16. stoletja takodjer »*Križane*« i leži u Kotaru vinodolskom, medju Bakarcem i Bribirom. Spadalo je někda pod vlastitost knezovah Frankopanah, nu god. 1474. dne 17. studenog, pokloni ga Martin Frankopan u svojoj oporuci, fratarskom manastiru na Trsatu, kog je sam i sagradio. U toj oporuci kaže Martin Frankopan, kako je ovo selo kupio od svoje sestrične Margarete, a sestre kneza Bartula Frankopana. (Acta Frangepano — Zriniana. Fase: 1628. Nro. 5. in Regni Archivo.) Još sada vide se tu razvaline starinskoga grada Frankopanskog, a ne daleko od sela ima nekoliko kućah, koje se zovu *Rimljani*. Nebi li to ime bio spomenik našega Klovia, koi stanujući u Rimu, pošiljaše valjda odtuda podporu svojim roditeljem, koje možebit radi toga nazva narod Rimljanima (?)

**) U jednoj glagoljskoj osudi od god. 1596. dolazi medju svědoci podpisan Bernac Glovičić iz Grižan. U knjizi računah bratovčine sv. těla Isusovog u Novom, dolazi od god. 1649. do 1696. medju ostalima: Gdn. pop Ivan Glovičić plovan ledenički. U pismih pavlinskog manastira u Novom od god. 1751. dolaze opet Toma Glovičić i Gregur Glavičić.

prem da ponajviše dolazi podpisan: „*Crovatinus*“, „*Crovata*“, „*Illiricus*“, „di *Crovazia* i *da Croazia.*“

Klovio dobi na krstu ime Juraj, (ime obljubljeno još i danas po svemu primorju i po Bosni) kasnie primi kao redovnik, ime Julio. Do svoje 18 godine živio je u svojoj domovini. Budući da je po svědočanstvu Vasarievom, jur kao děte bavio se naukom, to je valjda polazio učione ili u Rěci, ili u Novom, ili je pako po načinu onoga vremena, išo u nauke u kojigod bližnji manastir, te je tu valjda obljubio umětnost slikarstva, osobito miniature. Poznato je, kako su redovnici i věšti pisari našega naroda, jur u najstarija vremena bavili se slikarskim uresivanjem svojih rukopisah. Svaki skoro manastir u jugoslavenskih zemaljah imao je svoga krasnopisca i uresitelja rukopisah, pa ako koi izmedju njih i takovog umětnika baš imao nije, čuvao je svakako u svojih zidinah starinski kakav rukopis urešen sa slikama. Iz takovieh rukopisah, pod rukovodjenjem gděkojega možebiti glagoljskog redovnika, crpio je Klovio prvu nauku slikarstva. Samo tako možemo si tumačiti ono, što Vasari i ostali o njemu pišu, da je naime Klovio u svojoj 18. godini došao u Italiu, i da je tu već u *prva tri lěta take* umotvore načinio, koji se u ono doba od njega očekivali nisu. Dobrom srěćom primi ga odmah s početka u Italii pod svoju zaštitu kasniji kardinal Marino Grimani, muž učen i veliki ljubitelj umětnosti. Nepoznati su putovi, po kojih se je Klovio s ovim bogatim prelatom upoznao. Valja da je došo u Italiu s preporukom kojegagod Frankopana, od kojih bijahu mnogi veliki ljubitelji znanostih i umětnostih; a možebiti da se je i sám Grimani u primorju hrvatskom, ili na bližnjih otocih s njime ili s njegovimi roditelji upoznao, u ono naime vrěme, kad mu je otac Antun Grimani, zgubivši god. 1498. kao vodja Mletački bitku proti Turkom, živio kao prognanik na otocih Cresu i Osoru. Toliko se barem zna za izvěstno, da ga je napomenuti Marino Grimani sve do svoje smrti podupirao i držao u velikoj cěni.

U rečena prva tri lěta (1516—1519.) izradio je Klovio za Grimana perom, u najmanjem formatu, osim drugih stvarih, više krasno narisanih medaljah, pečatah i drugih predmetah, upotrěbljenih za rezariu, skranjom i skoro nevěrojatnom brižljivostju (con estrema e quasi incredibile diligenza, veli Vasari). Svršivši ova děla, uvidi Klovio, koliko mu je sposobnosti dala narav za moći tvoriti u slikarii takodjer najmanje stvari, pa se posveti iz toga uzroka još većom marlivostju nauku malene slikarie. Istu slikariu obljubi još više, kad je vidio, kako su njegovi tvorovi držani bili po svuda za děla najmilije vrsti, i kako je sve želilo imati njegove krasne malene slike. Kad je višekrat htěo baviti se radnjom većih slikah, nagovarali bi ga mnogi, da ostane kod malenih. Medju ovimi bio je i Julio Pipi, nazvan Romano, najbolji učenik Rafaelov, s kojim se Klo-

vio valjda u Mantovi upozna. Od ovog slavnog slikara, nauči se Klovio kako ima měšati boje, i kako se imadu upotrěbiti gumi i voda. Ovomu Rimljaninu imade zahvaliti takodjer svoj ogromni naprědak u slikarstvu, i onaj mili način bojadisanja, koi Rafaela na sve věkove neumrlim učini.

Jedna izmedju prvih slikah što je Klovio načinio s bojama, biaše prilika majke Božje. Ovu je sliku snimio polag jednog od prvih drvorezah Alberta Dürera, našavši ju u knjizi: Epitomae in divae Mariae Historiam etc. Fol. Norimbergae 1511. *) Poslě toga načini mnogo drugih slikah, po kojih steče takov glas, da ga je oko god. 1524. na preporuku nekog Alberta Carpia, ugarski kralj Ludovik II. pozvao na svoj dvor. Tu je ostao Klovio do bitke muhačke i načinio je za kralja jednu světlotamnu sliku, prikazujuću Sud Parida, a za kraljicu Mariu, sestru cesara Karola V. rimsku Lukreciu kako ubija sama sebe. Izvan toga dogotovi tu još několiko drugih slikah, koje su se veoma dopadale, i za prekrasne umotvore držane bile.

Za vrěme bitke muhačke, poběgo je Klovio po svoj prilici u svoju domovinu Hrvatsku. Nu i tu je stojalo u ono doba sve naopako. Razjarene stranke borile su se medju sobom, a po granicah i po istom primorju, sve do Istrie i Gorice, haračili su Turci dan na dan, razrušivši isti grad Modruš, glavnu stolicu one biskupie, pod koju je spadao Klovio. U ovom tužnom položaju nije znao drugoga lěka, nego vratiti se u Italiu. Oko god. 1526. dodje on u Rim i bio je odmah primit u službu staroga kardinala Lovre Campeggia, muža glasovita po svojih znanostih i mnogih poslaničtvih, ali takodjer po svom razuzdanom životu. Za ovoga kardinala zgotovi Klovio jednu malenu majku Božju i něke druge prekrasne sitnice. Podupiran od istoga kardinala, imao je zajedno priliku posvetiti se još većim trudom nauku svoje umětnosti, u kojoj su mu za prvi izgled služili veličanstveni tvorovi Mihaljangjela Buonarotta. Velikom marljivostju snimio je on mnoge slike ovoga veleslavnoga umětnika, naslědujući ga u malenom tako dobro, da su ga već za života Buonarotovog Taliani nazvali: malenim Mihaljangjelom.

U vrěme ovog svog najboljeg napredovanja, biaše Klovio uznemiren opet od izvanrednih světskih dogodjajah. Jedva što je god. 1526. u

---

*) Za čudo je, kako su mogli mnogi spisatelji, pa i někі najnoviji *němački* pisci, kao Füssli, Nagler, Förster itd., tvrditi: (pozivajući se na Vasaria) da je Dürer snimio sliku Klovievu, a ne ovaj Dürerovu. Vasari kaže posve jasno: »E le prime cose, che il Clovio colorisse, fu una nostra Donna, la quale ritrasse, come ingegnoso e di bello spirito, dal libro della Vita di essa Vergine: la quale opera fu intagliata in istampa in legno nelle prime carte d' Alberto Duro.«

Ugarskoj utekao divjim rukam turskim, pade u izobraženom i prestolnom gradu světa, u nečověčnije ruke nego što su někad bile hunske, gotske i vandalske. Godine naime 1527. predobiše Rim sjedinjene divje čete němačke, španjolske i talianske, pod vodjenjem Karola Bourbona i Filiberta Šalonskog, dviuh generalah cesara Karola V. Nemogu se pomisliti, kamo li opisati, ona bezzakonja i okrutnosti, koje ove čete u veličanstvenom Rimu počiniše. Nesrětni gradjani rimski pretrpili su u ono doba sve nevolje, koje zadati može razuzdana jarost i opakost platjenih vojnikah, skopčana sa surovostju němačkom, skupostju španjolskom i nemirnom strastju talianskom. Crkve, palaće i kuće gradjanah plěnili su i rušili ovi razjarenici, bez svake milosti. Tu se nije štedilo ni staro ni mlado, mužko ni žensko, bogato ni siromaško. Kardinali, plemići, svetjenici i gradjani, udate žene i děvojke, postadoše bez svake razlike plěnom vojnikah, i takovih ljudih, koji nehtijahu slušati glas čověčnosti. Pa što je više, ove okrutnosti nisu prestale za koi dan, kao što običaje bivati u spodobnih zgodah i po drugih městih, koja se uzmu na juriš. Cesarevci držali su Rim několiko *měsecah* u svojih rukuh i vladali su tu jednakom razjarenostju i běsnostju. Rim nije nikada toliko stradao od poganskih divjih četah, koliko je prepatio od podložnikah jednog izobraženog katoličkog vladaoca. *)

U to žalostno doba, pade u ruke rečenih krvnikah i naš Klovio. U svom ljutom sužajnstvu, izgubivši sav svoj stečeni imetak, neostà mu druge utěhe, nego pouzdanje u boga; te tako se on u svojoj nevolji zavětova bogu, ako ga iz te nesrěće spasi, da će se odreći světa i taštine ljudske, pa da će otići u tihi koi samostan, i postati redovnikom. Poslě několiko měsecah bude izbavljen iz svoga sužajnstva. On izpuni odmah svoju bogu zadanu rěč, otide u Mantovu u manastir sv. Rufina, gdè je valjda kojeg prijatelja imao, te postane tu redovni kanonik skopetinski t. j. kaludjer. Sa novim svojim stališem poprimi on i novo ime *Julio*, možebiti iz ljubavi i zahvalnosti prema svome prvom učitelju Juliu Romanu. Ovo je uzrok zašto on u svojih kasniih, nama jedino poznatih dělih, dolazi uvěk podpisan: *Don Giulio*, nenapominjajući nigdě svoje krstno ime Juraj.

Prěko tri godinah živio je Klovio u rečenom samostanu Mantovanskom, baveći se tu neprestano miniaturom. Tu je dogotovio jednu koralnu knjigu, sa malenima veoma njежnima slikama, i prekrasnimi uresi. Medju ostalima naslikovà takodjer Isukrsta, kako se kao vrtlar prikazà Magdaleni, koje dělo držaše svi ljubitelji umětnosti za něšto izvanrednoga.

---

*) Gledaj: Dr. Villiama Robertsohna, Istoria cesara Karola V. god. 1527.

Tu naslikovà takodjer, s mnogo većimi figurami, historiu žene preljubnice, koju obtužiše pred Isusom. Ovaj predmet snimio je iz jedne slike neumrloga Ticiana Večela.

U isto ovo vrěme običavao je Klovio, po navadi redovnikah, polaziti i druge susědne manastire. Na takvom jednom putovanju slomi si u manastiru Kandianskom kod Padove, někom nesrěćom nogu. U svojoj bolesti biaše po svojih drugovih tako zlo gledan i dvoren, da mu redovnički stališ posve omrzi. Jedva što je bio malko ozdravio, stavi se pod zaštitu svog starog pokrovitelja kardinala Grimana, koi se je u to vrěme bavio kao rimski poslanik u Perugjii. Vrědni ovaj prelat pozove odmah svoga ljubimca na svoj dvor, dade ga podpunoma izlěčiti, te izprosi kod pape za njega dopuštenje, da može izvući haljine redovničke i stupiti u kolo světovnjakah. Još prije, nego li je Klovio ostavio svoj manastir, upoznao se je bio sa slavnim one dobe slikarom i miniatorom Jerolimom dai Libri, od kojega se je koješta naučio što mu je falilo do savršenstva svoje umětnosti. U Kandiani ostavio je takodjer, osim gore napomenutoga korala, još něke druge crkvene knjige, urešene krasnom slikariom, koje su se tamo sve do najnoviega vremena čuvale. *) Baveći se u službi kardinala Grimana u Perugjii, načini Klovio za njega slědeće miniature: 1) Molitvenu knjižicu, posvetjenu B. D. Marii, koju uresi sa četiri lěpih slikah. 2) Načini: krasnu sliku pobožnosti (Pietà). 3) Isusa na Krstu. Ove dvě slike došle su po smrti Grimanovoj u ruke Ivana Gaddia svetjenika na dvoru papinskom **). 4) Lěpo pisani rukopis zadržavajući razjasnenje pisma „Sv. Pavla na Rimljane"; ukrasi sa tri velikih slikah, od kojih je jedna kasnie poslana u Španjolsku. Rukopis ovaj, koi nosi naslov: „Liber Commentariorum in Epistolam Pauli ad Romanos" nalazi se sada u Londonu, u knjižnici Muzeuma Soanovog, kamo je dospio iz Mletakah, i drži se za glavni ures iste knjižnice. Po smrti naime Marina Grimana, dodje taj rukopis u Mletačku knjižnicu Grimanove porodice i bio je tu još god. 1738, jer ga je ove godine 13. prosinca Viktor Grimani-Calergi po svojoj oporuci ostavio Vinc. Grimanu, sinu Iv. Karola ***).

---

*) Sada je taj manastir porušen. Kamo su došle njegove dragocěnosti, to u Padovi od nikoga saznati mogao nisam.

**) Valja da je ovoj Ivan Gaddi, bio onaj isti koi je god. 1480. sa svojim bratom Petrom živio u Kremoni, baveći se miniaturom i krasnopisjem.

***) Cicogna: »Delle Iscrizioni venetiane« vol. N. str. 632. »Vettor Grimani-Calergi coi suo testamento 13. Decembre 1738. lascia a Vicenzo Grimani, fu di Giancarlo, il libro del Cardinal Marin Grimani, con la parafrasi dell' Epistole di S. Paolo, colla caduta e conversione dello steso Santo e col ritrato del sudetto cardinale, di mano di Giulio Clovio. Qui e specificato, che cosa rapresenta la miniatura di Giulio Clovio.«

Kratko vrěme zatim putovà bogati englezki herceg od Bukinghama po Italii, naměri se u Mletcih, neznam kakom zgodom, na taj rukopis, i kupi ga pokraj dviuh malenih neznatnih rukopisah, za 1000 guineah *). Po smrti istoga hercega dodje napokon rečeni rukopis u spomenuti muzeum bogatog graditelja Soana **). Slike, koje se u tom rukopisu nalaze, vrlo su dobro snimljene u krasnom dělu Humphreysa; „The Illuminated Books of the Middle ages.“ P. 13. Iz ovoga děla stavljam evo i opis ovieh slikah. „Čitav rukopis ima samo dvě glavne slike, i jedan ures, na kraju lista učinjen. Nu ovaj mali broj savršenih karakterističkih slikah i uresah, nadoknadjuje podpuno onu množinu, koja se nalazi u drugih manje izvrstnih rukopisih, urešenih miniaturom. Oni uresi, koji stoje na okrajcih prvih listovah oko glavnih slikah, zaslužuju, da ih dobro prouči svaki učenik umětnosti uresivanja (every student of decorative art). Različiti predmeti, koji su tu naslikani, nisu bez svake měre i sklada sastavljeni, već stoje svi u lěpom savezu, jer ih vežu različite figure narisane u duhu Mihaljangjela, koje bi slike moći najprije sravniti sa onima, koje podupiraju slikani svod Sikstinove kapele u Rimu. Tu se vide u najvećem skladu medajle, trofee i različiti drugi predmeti, izradjeni čudotvornom skoro věštinom (wrought with almost miraculous skill) koju nijedno mehaničko dělo, bilo ovo ma i kako savršeno, u idei predstaviti nemože. Medajle prikazuju stranom rezarie u zlatu, a stranom drobne slike posve savršeno izradjene. Prekrasna je ona slika, koja prikazuje kamenovanje sv. Stěpana, podupirana i nošena od několiko děce, a okružena od bojnih trofeah i znakovah mira. Polag stojeća figura, prikazujuća božiću mira kako baklju rata izgasuje, takom je izvanrednom marljivostju izradjena, da bi se mogla prispodobiti najsavršenoj slici, načinjenoj na slonovoj kosti. Mužka prilika, koja naprěma božici mira stoji, predstavlja sa svojimi znakovi boga Marta, i děli u čitavoj slici onaj efekt, kog čini rečena prilika ženska. Ona stranka slike, koja prikazuje preobratjenje sv. Pavla, zauzima sav srědni prostor jednoga lista. Na glavnom prvom listu urešeni su svi okrajci sa uresi istoga ukusa, koji uresi vide se i na drugom listu, samo su tu načinjene i druge kojekakve malene slike, koje odgovaraju svojstvu Marta. Tu je takodjer podoba kardinala Grimana, i od zdola njegov grb, kog drže dva najsavršenije slikovana zmaja. Ovi zaslužuju poradi svoga bojadisanja, osobitu pozornost. (by most gorgeously — coloured dragons in the lower border, are worthy of especial examination).“

Na istom glavnom listu ovoga rukopisa, vidi se u gornjem kraju prostora, medju okrajnimi uresi, naslikana kamenita ploča sa zlatnim okvi-

*) Oko 19,000 forintih.

**) Muzeum ovoga graditelja Johna Soana leži u Londonu u ulici Lincoln Inn Square.

rom, koju drže dva veoma ljubezna angjela. Za njima stoję s jedne i druge strane krasno izradjene dvě žene, prikazujuće božicu ufanja i ljubavi. Na spomenutoj ploči stoji zlatni napis: „Marini Grimani Veneti S. R. E. Cardinalis et Patriarchae Aqvilejae. In Epistolam Pauli ad Romanos Commentariorum Cap. primum.“ A na drugom listu, na kom je prikazana slika sv. Pavla, stoji u lěvom kutu mala podugačka ploča, sa slědećim zlatnim napisom: *„Marino Grimano. Car. et Legato Perusino. Patrono svo, Ivlivs Crovata pingebat.“*

Isti napomenuti rukopis, uresi Klovio po drugikrat sa četiri velikih slikah, medju kojima je glavnu sliku, obratjenja naime sv. Pavla, sa više figurah umnožio, i sv. Pavlu, koi prestrašen od prikazanja božjega, s konja na zemlju pade, posve drugi položaj dao. Polag ove slike rezao je god. 1576. holandeski bakrorezac Kornelio Kort isti predmet veoma krasno u bakar, o kojemu bakrorezu biti će dole niže govor. Ovo će biti po svoj prilici onaj isti rukopis, koji je kasnie takodjer iz Italie u Englezku donešen, i tu na dražbi Nowela Jenningsa od Mr. Strangea za 75 guineah kupljen, kako to Strangeov katalog br. 735. svědoči.

Kratko vrěme zatim (god. 1537.) uresi Klovio za istoga kardinala Grimana jedan latinski Misal ili službenik, sa prekrasnima slikama. Ovaj Misal nalazi se sada u Englezkoj u knjižnici Lorda Holforda. Bio je prije u knjižnici vojvodkinje Portlandske, zatim u naslědstvu ostavljen vojvodi od Alencona, dodje u ruke Karola od Arundela, a od njega kupi ga Lord Holfort za 161 Livrah šterlinga. Sličan misal Kloviev, načinjen u isto ovo vrěme, nalazio se je takodjer u Englezkoj u zbirci g. Vebbea, koi ga je kupio od Jenningsa. Taj misal drži se (veli Englez Dibdin) za takov proizvod umětnosti, koi sve podobne vrsti umotvore daleko nadilazi. I ovo će biti po svoj prilici onaj isti misal, koi se sada čuva u knjižnici Lorda Townleya, i u kom ima šest glavnih slikah: 1) Rodjenje Isusa. 2) Govor Apoštolah. 3) Isus predaje ključeve sv. Petru. 4) Uzkrsnutje Isusovo. 5) Silazenje sv. Duha i 6) Poslědnji sud. Townley kupio je taj misal za 400 guineah od Mr. Champemowna, koi ga opet kupi od slikara Metza.

Za više spomenutoga Grimana, uresio je Klovio takodjer jedan rukopis Petrarkovih pěsamah s prekrasnima slikama. Ovo dělo nalazi se sada u bogatoj knjižnici porodice Trivulzi u Milanu, i smatra se tu za jednu od najvećih rětkostih. Ona nježnost i savršenost, kojom su načinjene slike u tom rukopisu, nedaju dvojiti, da ih je Klovio u isto vrěme tvorio, kad je načinio i gorespomenute misale. U važnom dělu Rosinia: „Storia della Pittura Italiana.“ Pisa 1839—47. T. V. str. 143. nalazi se jedan risani odnimak iz rečenog rukopisa. U četverouglu krasnih arabeskah vidi se soba napunjena knjigama. U toj sobi sědi Petrarka za sto-

lom, duboko zamišljen; glavu je naslonio na lěvu ruku, desnica u kojoj drži pero, počiva na pismu. Na stolu vidi se van pisma jedan globus, tintarnica, jedno pero i několiko knjigah. Na podu stoji pri stolu tamburica, a pred njome sědi mačka. Kroz prozor iste sobe vide se u perspectivi daleke modre gore. Na koliko se iz ovoga snimka suditi može, to je risaria ove slike veoma pravilna, a zamišljeno lice Petrarke izražuje veliku mudrost i uznešeni duh *).

Ovi spomenuti tvorovi Klovievi, razněli su njegov glas po čitavoj Italii, i obratili su na njega pozornost istoga pape Pavla III. i njegova slavna netjaka kardinala Aleksandra Farnesa; koi poslědnji pozva ga u svoje i u papino ime u Rim, umolivši ga: da unapred njega služi i za njega radi. Takovomu častnomu pozivu nije mogao oděleti Klovio. S privoljenjem svoga prvog pokrovitelja Grimana, oprosti se on oko god. 1540. s ovime, i otide u Rim, gdě ga je čekala neumrla slava. God. 1542. uresi on za papu Pavla III. jedan latinski rukopis psalmovah krasnom slikariom, u kojoj je skopčao slog Rafaelov i Mihaljangjelov. Znameniti su uresi po okrajcih někih listovah, u kojih je naslědovao urese Rafaelovih loggiah. Tu je prikazao ljubke angjele, genie, Herme, krinke, rezarie od kamena i tako nazvane kamee od oniksa, takom věštinom, da ga u tvorenju podobnih predmetah nitko nadvladao nije. Njegove nježno i mekano izradjene slike sa vodenima bojama i gumiom, tako su savršene, da se drže za někako čudo **) Sve, što se tu gleda, sastavljeno je po strogo tehničkom pravilu i najvećom marljivostju. U sitnih prizorih, crpljenih iz historie, slědio je slog Mihaljangjelov, a u někojih uresih i u prikazivanju zavěsah, ticah itd. vidi se ukus slavnoga Ivana da Udine. (Videmskog) Na prvom i glavnom listu toga rukopisa načinio je priliku Pavla III. tu stoji i god. MDXLII. Na jednom listu, na kom počima rukopis s prvom neděljom adventa, načinjena je velika slika prikazujuća otca Boga, kako je stvorio sunce i měsec. Na okolo vide se različiti uresi, i medju ovimi 12 Angjelah i 4 Geniah, veoma skladno razredjenih i tako ljubko i fino radjenih, kao da su onamo dahom pritisnuti ***). Od zdola

*) Ovaj rukopis pěvanjah Petrarkovih bit će po svoj prilici onaj isti o kom govori E. M. Cicogna u svom dělu: »Delle Iscrizioni Veneziane.« Venezia 1824. Vol. I. str. 173. Cicogna kaže, da se je taj rukopis nalazio u knjižnici Apostola Zena, i da je pisan na koži: »Del qual Clovio, apostolo Zeno posedeva miniato il *Canzoniere* del *Petrarca*; In carta pecora, come aparisce del Catalogo dei M. SS. Zeniani, nella Marciana.

**) Dr. C. F. Waagen, Kunstwerke und Künstler in England und Paris. T. III. str. 394.

***) Waagen.

na istom listu, stoji krasno načinjeni grb pape Pavla III. Mnoga početna slova urešena su u tom rukopisu takodjer sa nježnima slikama, te ista fina koža, na kojoj je rukopis pisan, kao i lěpo njegovo pismo, odgovara sasvime krasnomu umotvoru. Taj rukopis nalazi se sada u Parizu u knjižnici od Louvra (Suppl. lat. Nro. 702) gdě ga je oko god. 1837. němački spisatelj G. F. Waagen vidio i opisao.

Četiri godinah poslě (1546.) uresio je Klovio za kardinala Farnesa jedan latinski misal. Tu ima toliko malenih slikah, kaže jedan němački putnik, da bi čověk mislio, da je naš Klovio čitav svoj život na njima radio *). Isti Němac veli nadalje: da čověk nemože ništa lěpšega viditi od ovih slikah. One nisu samo punktirane, kao što su obično miniature drugih slikah, već su umětno pernikom izradjene, što im daje još lěpše lice. Englez Richardsohn napominje, da je ovaj misal mnogo lěpši od onih, što se čuvaju u Vatikanu, i što su takodjer slikani od Klovia. Taj misal, (veli on) jest veoma dobro sačuvan, isto tako dobro risan i prekrasno bojadisan **).

Slog je u toj slikarii u obće jednostavan, blag i prijazan. Někoje figure načinjene su sasvim po ukusu Mihaljangjela, bez da se u njima može opaziti njegova tvrdost i prekorednost ***). Na koncu ovoga rukopisa stoji napis: „Julius Clovius monumenta haec Alexandro Farnesio Domino suo faciebat. M. D. X. L. VI.“ Taj misal, koi je za vrěme Richardsohna bio u Parmi, u kabinetu hercega od Parme, nalazi se sada u Napulju, kamo ga je Don Carlos iz Parme zajedno s drugimi dragocěnostmi farnesianskimi donio.

U ovo doba svoga proslavljenja, obodri Klovia nježna ljubav priateljstva na još veće napredovanje u svojoj umětnosti. U to naime vrěme bavila se je u Rimu neka mlada i lěpa Němkinja, dobro věšta u slikarstvu! Što lěpota, što umětnost njezina, obrati Klovievu pozornost na istu děvojku, te on upoznavši se š njome, bude zajedno njezin priatelj i učitelj u malenom slikarstvu, u kom ona podobro napredovà, te u Rimu za ono doba slavan glas steče. Žalibože nije nam poznato ime iste ove slikarice, jer što Zani veli: da se je i ona zvala Klovio (Clovio ****), nevidi

*) Sie, die Bilder, sind in solcher Menge, dass man glauben sollte, der Meister habe seine ganze Lebenszeit damit zugebracht. Dr. I. I. *Volkmann* historische Nachrichten von Italien. Leipzig 1771. III. T. str. 64.

**) Et il est aussibien colorié, qu' ancun Maitre avroit pu le faire. Veli Richardsohn.

***) Richardsohn.

****) Clovio Giovane, Tedesca, amica del Padre D. Giulio Clovio, Miniatrice bravissima, fioriva 1540. Zani Enziclopedia Metodica etc.

mi se vĕrojatno, ako nije možebiti bila od porodice Klavia (Clavio) iz Bamberga, kojoj je pripadao slavni pisac onoga vremena i mnogo vĕšt u matematici i muzici: Kristov Klavio Ježuvita, koi se je doista za vrĕme života Klovieva bavio takodjer u Rimu. Jedinu uspomenu rečenoga priateljstva sačuva nam jedno pismo našega Klovia, pisano istoj slikarici, koje pismo priobći iz nekog rukopisa kardinala Zelade, otac Wilhelmo della Valle, u svojima opazkama k seneskomu izdanju Vasarievog dĕla *). Pismo ovo pisano u talianskom jeziku, koje nam ponĕšto odkriva unutarnju ćud neumrlog našeg umĕtnika, glasi u prevodu ovako:

„Imade više danah, da sam čuo kako svĕt slavi vaše krĕposti i vašu lĕpotu, i već sam se po samome glasu bio počeo za onu vrlo zauzimati, kad eto gospodina M..... s vašom slikom, koju ste sama naslikala, i tako naslikala, da sam na ukupno ugledao milinu vašega lica, živahnost vašega duha, i izvrstnost one umĕtnosti, kojom se ja bavim. Sad sudite sama, ako sam vas prie ljubio zato, što sam vas čuo hvaliti, koliko vas ljubim i štujem sada, kad sam vas tako rekuć vidio i poznao za ženu takovu, koja ne samo da je toli lĕpa i mlada, nego i izvrstno vĕšta u onakoj umĕtnosti koju redko muževi umĕdu, a kamo li žene.“

„Poradi ljubavi i udivljenja nije mi se moglo na ino, da nezadržim pri sebi vašu sliku, koju držim za najmiliu i najdivotniu na svĕtu. (Et lo vagheggio a tutte l' hore per la più cara cosa che io l' habbia, et per la più mirabile che si vegga). A da vam odvratim ljubav za ljubav, pošiljam vam evo moju sliku, takodjer dĕlo moje vlastite ruke, a to više da poznate sliku onoga koi vas ljubi, nego što je vrĕdan onaj koi vam ju šalje, jer buduć da to nije od najboljih mojih dĕlah, za to sudim da nije vas ni dostojno. Ali jer znam, da je drago umĕtnicima, ako mogu vidĕti razna dĕla onih koji tvore, zato sam pomislio da vam se neće dati na žao, ako vam se dade prilika da vidite kako radimo mi u Italii. I bio bih vam poslao kakav predmet (un saggio) iz povĕstnice, ili kakov obrazac (figuretta) podpuno izradjen, da možete o stvari temeljitie suditi; ali poradi kratkoće vremena, odgadjam to na drugiput, a ova moja podoba hoću da vam samo na toliko služi, da me po njoj poznate, i da ju držite kao spomen, koi ste od mene dobili. Ja znam za stalno, da ste tako priazna (cortese), kao što vam lice kaže, zato i nesumnjam da me nećete primiti za svoga priatelja.“

„Sad vas dakle molim: učinite mi ljubav, te mi se oglasite, da me za takova zbilja primate. Zapovĕdite mi kao svome, obdarite me milostivo kojim drugim dĕlcem vaših rukah, a ja ću vam isto odvratiti. U osta-

*) Izdano god. 1793. Tomo 10. pag. 353.

lom pozivljući se na ono što će vam kazati ovaj vitez, koi će vam ovo pismo donesti, izručujem vam se i ostajem na vavěk i ljubim vam nježne i umětne ruke. Budite zdravi.“

Za gorespomenutoga papu Pavla III. naslikovà Klovio još prie u malenom četverouglu, sliku majke božje sa dětetom. Oko nje stoji množina svetacah, a pred njom kleči papa Pavao III., kojega je lice tako dobro pogodjeno, kao da ga živoga gledaš. Ostalim takodjer figuram nefali drugo, po svědočanstvu Vasarievom, nego duša i rěč za moći progovoriti. Ovu sliku poklonio je papa Pavao III., kao něku rědkost, cesaru Karlu V., koi se njojzi nije zadosta načuditi mogao. *)

Za kardinala di Trento, načini Klovio jednu malu sliku sa drobnima figurama, tako dražestno i lěpo, da ju isti kardinal radi osobite krasote pokloni takodjer cesaru Karolu V. Po naručbi istoga kardinala, načinî Klovio jednu majku božju, i priliku kralja Filipa II. od Španie, koje slike poslà rečeni kardinal na poklon spomenutomu kralju Filipu II. Za svoga pokrovitelja kardinala Farnesa, dogotovi u to doba sliku Marie sa dětetom, nadalje sv. Elizabetu, sv. Ivana evang. i druge něke slike, koje ovaj kardinal poslà u Rigomes u Španjolsku. Za istoga kardinala dogotoví i sliku sv. Ivana krstitelja u pustinji, sa prekrasnom okolicom i sa više zvěradi. Ovu je sliku radi svoje krasote, morao po drugi put načiniti za kralja Filipa od Španie.

Jednu sliku pobožnosti (pietà) sa pet figurah, a drugu majke božje, sa više figurah, poklonio je kardinal Farnese papi Pavlu IV., koi je Klovia tako cěnio, da ga je uvěk pokraj sebe imati želio. Rečena slika pobožnosti nalazi se sada u Florencii, u palači vojvode toskanskoga, u sobi tako nazvanoj: „Camera della Madama.“ Načinjena je polag mramornoga kipa Mihaljangjela, zašto se nemože sravniti sa Klovievimi drugimi děli, jer su pomasti mnogo manje živahne, a slog někako tvrd i mrtav. Od zdola stoji napis: Julius Clovius Macedo, za koi napis nezna se jeda li je od njegove ili tudje ruke.

---

*) O toj pojedinoj slici govori Vasari. Nu po svoj prilici bila je ona sa više drugih načinjena po Kloviu u onome malenom breviaru, posvetjenom B. D. Marii, kojega je zgotovio za kardinala Medicisa, primivši od njega za ovaj svoj umotvor 2000 škudah. Isti ovaj Breviar dodje poslě, nezna se kako, u ruke pape Pavla III. koi ga dade svezati u dragocěne zlatne korice po slavnom zlataru Benvenutu Celinu, i poslà ga po ovom istom zlataru, kao neobični dar, cesaru Karolu V. poslě njegova povratka iz Tunisa. Benvenuto Celini, pripověda sám u svom životopisu o tom breviaru, i kaže: da ga je predao cesaru sa slědećimi rěčmi: Presveti otac Pavao pošilja evo vašemu posvetjenomu veličanstvu ovaj breviar, kog napisà i uresi ruka najvećeg muža, koi se je ikada bavio podobnom umětnostju.

Gorespomenuti i ostali slični tvorovi Klovievi, proslavili su mu na toliko ime, da su svi skoro kraljevi i drugi mogući ljudi po světu, koji su o njemu štogod čuli, želili od njega imati po gděkoju sliku, držeći se za srětne, ako su mogli od njega dobiti štogod za skupe novce. Medju ostalima nije propustio i slavni vojvoda toskanski Kosma I. na Klovia obratiti svoju pozornost. Kao pokrovitelj sviuh najslavniih spisateljah i umětnikah onoga vremena, držao je za sramotu neimati tako slavna čověka na svom dvoru, i pozove ga zato u Florenciu, da ostane na njegovom dvoru, dok bude živio. Klovio došo je na poziv vojvode u Florenciu, ali ostà ovdě samo kratko vrěme, jer zahvalan svome pokrovitelju kardinalu Farnesu, nije ga ostaviti htěo sve do svoje smrti. U Florencii načini Klovio za rečenoga vojvodu, medju ostalima, jednu malu glavu Isusa, polag něke stare slike, koju su držali za najpodobniu Isusu, jer je něgda pripadala kralju Jerusolimskomu Godefredu od Buljiona. Kasnie načini Klovio sliku Isusa visećeg na krstu, pod kojim stoji žalostna M. Magdalena *). Tu zgotovi on i malenu sliku pobožnosti **) zajedno s drugom slikom prikazujućom: stojeću majku božju sa svojim sinkom u naručju. Oko nje vidi se velika pratnja ljubkih angjelah, i množina golih dušah, molećih zaštitu od Marie. Od oviuh obiuh slikah, imao je Vasari izvorne risarie Klovieve. Za istoga vojvodu snimio je Klovio takodjer sliku Mihaljangjelovu, prikazujuću Jupitra, kako u slici orla nosi Ganimeda u nebo. Isti vojvoda imao je još u svojoj ložnici Klovievu sliku sv. Ivana krstitelja sědećeg na jednoj stěni; kraj ove slike visilo je i više drugih obrazah načinjenih divnom krasotom i savršenostju po Kloviu.

Vrativši se u Rim, dobi Klovio častni nalog od španjolskoga kralja Filipa II., da načini za njega několiko historičkih slikah. Klovio izabrà za svoj predmet Karola V. otca Filipovoga, i načini u jednom krasno pisanom rukopisu, dvanaest slikah, predstavljajućih prizore iz života rečenoga cesara. U prvoj slici načini cesarskoga orla, kako nadvladuje cara Sulejmana. U drugoj prikazà bitku kod Pavie, u kojoj biaše francezki kralj Franjo hametom potučen. U tretjoj vidi se roblěnje Rima po cesarovcih i smrt Borbona. Slika ova tim je znamenitija, što prikazuje prizor, kog je Klovio očima gledao. U četvrtoj pogadja se papa Klemento VII. s cesarovci radi svoga izbavljenja iz tvrdjave s. Angelo. g. 1527. U petoj dolazi oslobodjenje Beča od Turakah god. 1529. U šestoj predstavljena je španjolska ekspedicia u Ameriku od g. 1530. U sedmoj glę-

*) Ova slika stoji sada u jednoj sobi galerie florentinske (delli uffizii). Kroz dugo vrěme od 300 godinah, izgubile su boje něšto od svoje živahnosti. Od zdola stoji napis: Julius Macedò. Fa. 1553.

**) Ova slika čuva se u zbirci nadvojvode toskanskoga, u sobi Jupitra pod br. 241.

da se uvod Karola V. u Tunis 1535. U osmoj predocěno je podvrgnutje vojvode Kleva g. 1543. U devetoj prikazano je sjedinjenje grofa Egmonta s Karolom V. i s njegovom vojskom g. 1546. U desetoj izobražena je bitka kod Mülberga g. 1547. i podvrgnutje Fridrika saksonskog. U jedanaestoj naslikana je predaja někog němačkog grada g. 1547. U dvanaestom podvrgnutje Landgrafa heskog g. 1547. Pod svakom ovieh slikah ima několiko krasno pisanih redakah u španjolskom jeziku, koji tumače na kratko predmet slike.

Ove slike, koje su tvorene, kako Englez Dibdin veli: Klovievim bezgrěšnim pernikom (matchless pencil), prikažuju po svědočbi istog spisatelja, něko čudo grafičke savršenosti (a miracle of graphical perfection). Imadu pako tim veću vrědnost, što se u njima vide ponajviše dobro pogodjeni obrazi slavnih muževah onog izvanrednog vremena. O cělom dělu, koje se da kako kod nas ni u snimku viditi nemože, govori isti Dibdin nekim osobitim uzhitjenjem. Na stavljeno pitanje, kakav je značaj tih napomenutih slikah? odgovara on ovako: „Pitaj, dali je ona ruža, koju obsipa biser zorne rose, živahna, krasna i mila? (sveet?) Pitaj, dali su bojadisani potezi čověčje puti nježni? Nenatěca li se lěr s planinskim sněgom u čistoći boje? Dali nerazvedre i nerazsvětljuju plameni potezi lale, (tulipana) ili gorući trakovi sunčanice, svaki predmet oko sebe? Odgovor na ovo pitanje priměran je onome, koi se može dati na pitanje, kakove su tu slike Klovieve.“ Dragocěni rukopis sa ovima slikama, čuvao se je sve do početka našeg stolětja u kraljevskoj palači u Madridu. U doba ono, kad Vellington Španjolsku od Francezah oslobodi, bude prilikom plenenja kraljevskoga dvora po Francezih, odnešen i taj rukopis u Francezku. Něki vojnik prodà ga god. 1816. u Parizu tiskaru Woodburnu, iz ovoga rukuh dodje pako za velike novce u bogatu knjižnicu Lorda Grenvilla, gdě se i sada čuva.

U isto vrěme, ili još prie, radio je Klovio za Portugalskoga kralja Ivana III. jedan prekrasan psaltir sa množinom slikah, koi umotvor uzhiti Engleza Bondea na toliko, da je o njemu jednu čitavu knjigu napisao, nagovarajući u njoj Portugalskoga kralja Ivana V., da rečeni rukopis, kog je nětko iz kraljevske knjižnice bio ukrao, od njega opet kupi. Napomenuta Bondeova knjiga nosi slědeći naslov: „Guilielmi Bonde Thesaurus artis Pictoriae ex unius Julii Clovii clari admodum pictoris operibus depromptus. Libri sive sermones tres. Idea, Index, Deliberationes. (In Anglia) 1733.“ U toj knjizi tiskani su listovi samo s jedne strane, nu jer je veoma malo komadah tiskano, to je ova knjiga sada tako rědka, da se u istoj Englezkoj samo za dva ekzemplara znade. Iz ove dakle knjige, budući da se za Kloviev izvornik sada ni nezna, prisiljen sam tu staviti sadržaj spomenutoga rukopisa i njegovih slikah. Čitav ovaj rukopis

pisan je na 200 listovah od pergamene; na prvom listu, ukrašenom sa zlatom, srebrom i svakojakimi uresi, načinjen je grb kralja Portugalskog. Zatim slědi koledar na dvanaest listovah. Na prvom listu: *Sěčanj* měsec. Tu leži jedan čověk za stolom, koga dvore mnoge sluge sa ještbinama. Kraljevsko pokućtvo, koje se na okolo vidi, svědoči, da je tu sám kralj Ivan prikazan. Na okrajcima listovah načinjeni su krasni arabeski. Na drugom listu: *Veljača.* Okolica u zimskoj dobi sa sněgom pokrita, tako je istinito naslikana, da čověka skoro zebe, kad ju pogleda. Tu se vide i šatori, seljaci, petli i kokoši tako dobro načinjene, da se bolje nemože. Okrajci listovah ukrašeni su opet s lěpimi arabeski. Na trećem listu: *Ožujak.* Seljaci oru s volovi zemlju i drže se tako směšno, da svakoga tko ih vidi, na směh ganu. Na listu četvrtom: *Travanj.* Na suncu sprohadjaju se, radi ugodnosti, gospoje i mlada gospoda. Odasvud su krasne livade, polja i drveta, koja se zelene. Ova prekrasno načinjena slika spominje čověka nehotice na one Horacieve redke: O rus! quando ego te aspiciam, quandoque licebit — Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis. — Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae. Na listu petom: *Svibanj.* Muž i žena u pratnji svojih slugah jašu na konjih. Sva priroda oko njih cvate u najlěpšem cvětu. Na listu šestom: *Lipanj.* Strižu se ovce. Ljudi igraju razne igre. Okrajci su urešeni zlatom i svakojakimi predmeti. Za ovimi listovi slědi jošte šest listovah, na kojih se prikazuju svojstva ostalih šest měsecah. Poslě ovih slěde slike 13 i 14., koje prikazuju predmete iz Evangjelia sv. Ivana i Marka. Slika 15. predstavlja molitvu sv. Grgura. Ovoga svetca okružuju mnogi svetjenici, tělo Isusovo, sv. Petar i mnoge druge vrlo lěpe slikarie. Slika 16. prikazuje klanjanje sv. triuh kraljah. S uzhitjenjem govori Bonde o toj slici:

„Quae granditas Di bone! (veli on) in singulis horum omnium imaginibus, vere magna in iis species, magna dignitas, magna Maestas. Sive dignam regibus regij cuiusque vulturis symetriam, sive amplitudinem et splendorem imperatorum diademata abiicientium, cum notabili quadam honestissimorum supplicum humilitate coniunctam rimemur, certe nil aptius, nil accomodatius, nilque sublimius in tota rerum natura concipi potest. — — Quidem, certe afflatu numinis quodam divino adjutum fuisse pictorem, atque non sine divini infantis ope, divini infantis effigiem formasse crediderim. Itaque hic homo pictor, veluti mortalis et terrestris Deus habendus est, qui Deum coelestem, tamquam immortalem hominem, mirantibus nobis omnibus ante occulos posuit. Hanc picturam quisque meditabitur, quod quantasque in ea inveniet perfectiones, quum sit eiusmodi, quae non prima specie, quae vel ipso quoque primo aspectu, mortalibus omnibus admirationem non movere non possit. At plura? Pudet me de tanto tamque divino pictore scribere, cum satisfacere scribendo non possum. Hoc viso

opere, ardebunt summi quique pictores studio novae excellentiae. Incendent aemuli inusitata gloriae singularis cupiditate. etc.“ Slika 17. krunenje Mariino, s prelěpim cvětjem itd. Slika 18. děvica Maria oplakuje smrt Isusovu. Slika 19. susrětanje Jelisavete s Mariom. Slika 20. prikazuje boj Arkangjela Mihalja s vrazi. O toj slici govori opet Bonde ovako: „Sada slědi slika Mihalja angjela, kako nebrojene zle angjele, kao buntovnike nebeske s neba baca. Ova slika tako je savršeno izradjena, da se ni u misli predstaviti, kamo li s rěčima opisati može. U njoj vidi se ukus božanski, a dušu i oči gledaoca napunjuje nekom neobičnom slasti, te zajedno strahom i užasom. Tom slikom nadvladao je Julio Klovio, ne samo druge najveće slikare, nego i sama sebe. Čitava ova slika načinjena je na listiću pet palacah dugačkom, a četiri širokom. Bože mili! kolike su tu zlobe naprotiva krěpostima. U divnoj toj slici, u kojoj je prikazana tolika množina borećih se angjelah, nema skoro figure, koja se nebi kretala, gibala, koja nebi živila ili borila se. Pa sve je to tako živahno stavljeno pred oči gledaoca, kao da u istinu pred njime bivaju. Kao što u ljutom boju sve živi, gori, plamti; tako plamte i u toj slici krasne boje. Tu je naslikao Klovio skoro i onake stvari, koje se slikati ni nemogu itd.“ Slika 21. Mihalj angjeo sám, u ruci drži koplje s kojim je pobědio vragove. U obrazu njegovom vidi se izraz božanstvenog neumrlog duha. Čini se na prvi pogled mlad čověk, ali takog čověka još nikada zemlja nosila nije. Slika 22. sv. Sebastian na stup privezan i bijen. Malko podalje leži mrtav. A u prvom početnom pismu prikazuje se kao vojnik u vojničkoj odori. Slika 23. Isus visi na krstu medju razbojnici. Od zdola do krsta Maria i mladi Ivan evang. Slika 24. prikazuje službu božju u koru crkvenom sa množinom ljudstva. Slika 25. nutarnja strana velike prekrasne crkve. Tu se vide visoki umětni stupovi, lěpi oltari i grede sa svakojakimi uresi od zlata i srebra. Kod glavnog prekrasnog oltara, narešenog gorućima svěćama, sjajnim posudjem, lěpotom odorah i drugih stvarih, podaje svetjenik kralju Ivanu, za kog je taj rukopis pravljen, sveto otajstvo. U naokolo stoji velika množina pobožnoga puka. Slika 26. sv. Jakov na putu. Slika 38. sv. Vinčencio u biskupskoj odeći drži knjigu u ruci. Na kraju prikazuje se muka sv. Vinčencia. Slika 39. sv. Jerolim u pustinji, kraj njega leži lav, oko njega i za njim u peršpektivi krasna okolica. U početnom pismu druga slika sv. Jerolima. Slika 40. sv. Antonio sědi u pustinji i moli iz knjige, oko njega se pase životinja na zelenoj livadi. Slika 41. sv. Franjo moli klečeći boga na visokom brdu.“ *) —

*) Ovo su samo izvadci iz Bondeovog opisivanja, koi svaku sliku potanko i s uzhitjenjem opisuje. Prepis istoga děla imam zahvaliti g. A. T. Brliću koi ga je u Londonu za me prepisao.

Gdě se sada ovaj dragocěni psaltir nalazi, nisam saznati mogao, ako nije možebiti doista po kralju Ivanu V. od Bondea kupljen i u Portugalsku odnešen. Njegova vrědnost može se i po tom suditi, što je Klovio za njega od kralja Ivana III. dobio *dvě hiljade zlatnih dukatah*, preveliki broj novacah u ono vrěme.

Osim ovih napomenutih tvorovah, uresio je Klovio sa svojom slikariom jošte slědeće *rukopise:*

1. Božanstvenu komediu od Danta. Ovaj rukopis, koi se u knjižnici vatikanskoj čuva, mora svakoga ljubitelja umětnosti tim više zanimati, budući da ima u njemu slikariah triuh umětnikah iz različite dobe. Imena dviuh neznadu se. Slikarie prvoga nose pokvareni značaj Giottov; u drugoga vidi se još gori ukus němački. Poslědnje slikarie, koje rese konac pěvanja purgatoria, i cělu pěsmu paradisa, tvorene su rukom Klovia, kojega jedino ime u tom rukopisu zabilježeno stoji. Njegove alegoričke slike izrazuju navadnu ljubkost i nježnost. U sastavljenju i razredjenju otih slikah vidi se slog Rafaelov. Po svom običaju prikazao je Klovio i ovdě u někih drobno izradjenih vignetah, kano u uznešenju i krunenju Mariinom, snilazenju sv. Duha, itd. čitave velike historičke prizore. U svemu dělu vidi se divna krasota i savršena umětnost. Něki němački putnici, rado bi, zbog tobože němačkog děla što se u tom rukopisu nalazi, umotvor Kloviev poniziti, tvrdeći: „da tu ima mnogo manje izraza pobožnosti nego li u slikah prijašnjih dviuh slikarah, pa da je Klovio tu upotrěbio suviše alegoriah i simboličkih srědstvah za uresiti svoje dělo, i da je slikao take stvari, koje se slikati nedadu, (?) budući da je i Dantovo putovanje s Beatricom, kroz měsec, sunce i zvězde, u slikama predočio." Ta što je bila naměra i ostalih ukrasiteljah Dantove komedie, nego baš ono u slici prikazati, što je Dante tako krasno rěčima izpisao. Da romanski poëtički narodi takova vrhunaravska prikazanja nedrže za *pogrěšku*, pokazao nam je slavni Francez Silvester Sacy, koi je u svom prekrasnom dělu: „Paleographie universelle." Knj. III. iz rečenoga rukopisa baš onu Klovievu divnu sliku snimio, u kojoj je prikazano, od Němacah toliko koreno, putovanje po suncu. U tom bělkastom suncu na nebomodrom polju, vidi se s lěva prekrasna slika krunjene Beatrice u pratnji više gospojah; na prama njoj s desna stoje dvě osobe, jedna mužka u modroj oděći, valjda Petrarka, druga ženska u haljini ružičnoj i zelenoj. Van sunca načinjeni su na desnom kraju krasni arabeski, a od zdola stoje napisani redci od početka treće knjige pěvanja il Paradiso:

Quel sol che pria d' amor mi scaldo il petto
Di bella verità m' havea scoperto
Provando et riprovando il dolce aspetto etc.

Spomenuti němački spisatelji, koji ni nepoznadu ostala děla Klovieva, nemogu ipak tajiti: „da u izrazu ovih nježnih Klovievih slikah vlada Rafaelov duh. Da mnoge malene, vignetom podobne slike, prikazuju čitave velike historičke prizore. Da je sastavljenje otih slikah sentimentalno ali mudro, i da svetci i angjeli, načinjeni u veličini jednoga komarca, tako silno na gledaoce děluju, da se svaki ovomu čarobnomu slikanju čudom začuditi mora.“ Pa ipak tvrde: „da su tu najveće svetinje stavljenc kao smutljivci, i da te slike duševno razveseliti nikako nemogu.“ *) Mili Bože! kao da svaki izvanredni umotvor nemora razveseliti bistar duh i nepokvareno srce. Ali šta može uteći tromoj šibi němačkih kritikah! Ta kad nije veliki njihov Göthe prost ostao od klevetanja i ocrnivanja, zašto da ostaje netaknut naš Klovio, ako ga baš i Taliani, Francezi i Englezi jednodušno hvale.

2. „Život Franje Marie od Montefeltra della Rovere, vojvode Urbinskog.“ U tom rukopisu, koi se takodjer u vatikanskoj knjižnici nalazi, ima pet Klovievih slikah, veoma dobro narisanih i prekrasno bojadisanih **). Nu ipak su ove slike posve drugog značaja, nego li one, koje se nalaze u gorespomenutih rukopisih, budući da je u 17. stolětju Don Felice Ramelli njihove masti popravljao i poljěpšavao. Znamenit je ovaj rukopis poradi toga, što na početku trećega poglavja naslikana stoji Klovieva podoba, koju je on sám radio. Tu je prikazan kao muž starie dobe, s naočalima, u svetjeničkoj oděći.

3. „Život Friderika od Montefeltra vojvode Urbinskog.“ Ova obadva rukopisa napisao je Istrijanin Jerolim Mucio, rodom iz Kopra, oko god. 1554—1557. za Guidobalda II. od Urbina. Po svoj prilici bio je Mucio prijatelj Kloviev, te mu ovaj iz prijateljstva uresi njegov rukopis sa grbom i podobom vojvode Urbinskog i sa drugih slikah. Budući da po sudu někih věštih pretresateljah u tom drugom dělu nije moći opaziti onu podpunu savršenost umětnosti, koja se vidi u inih tvorovih Klovievih, to je lako, da Klovio nije ni sám radio ove slike, već da ih je dao po svojih učenicih raditi. Poznato je, kako je Klovio množinu mladih ljudih

*) Trotz der vortrefflichen Ausführung und der Rafaels Schule entnommenen, sogar gelehrten Grupirung, erscheinen die Clovischen Arbeiten, wie Störenfriede unter Hochwürdigen. — Die seltsame Himelskonfusion zahlloser umschwebender Heiligen und Engel, in Mückengrösse, kann zwar zu staunender Bewunderung dieser zauberischen Pinselführung hinreissen, aber begeisternd zu erfreuen vermag sie nicht. Kunstblatt 1846. Nro. 5, i polag njega. Conv. Lex. für bildende Kunst. B. V. Lief. 2. str. 126.

**) Richardsohn.

oko sebe imao, koji su se kod njega učili, i njega u manje važnih dělih podpomagali. U 17 věku ponovio je masti tog rukopisa gorespomenuti Ramelli, čemu se takodjer manja savršenost ovih slikah pripisati može. Čuva se isto dělo u vatikanskoj knjižnici.

3. „Stanze d' Eurialo d' Ascoli." I ovaj rukopis, koi se čuva u cesarskoj knjižnici u Beču pod br. 2660, uresi Klovio sa slikama, po svoj prilici iz prijateljstva prema istomu Evrialu od Askole, za kojega Crescimbeni kaže, da je bio od porodice Morani iz Askole i da je živio u 16 věku, bivši prijatelj Karla Tolomea, Molzea i Petra Aretina. *)

Prva i glavna slika toga rukopisa, prikazuje golo tělo něke žene, koja na lomači leži. Na istom tělu sědi sivi oro s razširenimi krili. Oko vatre stoji više ljudih, od kojih se něki čitavomu prizoru čude, a něki ga hladnokrvno gledaju. Na čelu ovih ljudih stoji jedan vojnik, i čini se, kao da je podao zapověd sažgati tělo rečene žene. Na zemlji pred vatrom leži druga žena sa dvoje krasne děčice, od kojih jedno sisa. Malo dalje kleči još dvoje děce, od kojih jedno na pokojnicu kaže. Možebiti da je ista pokojnica mater ove dětce. Straga vide se zidine jednoga dvora, pod njegovima vratima stoji jedna ženska; u zraku bore se tri orla. Na okolo ove slike načinjeni su lěpi arabeski. Ova slikaria oštetena je po něšto od vremena, zlatna boja izgubila je mlogo od svoje sjajnosti, ali se ipak odlikuje krasnim razredjenjem, točnim i savršenim risanjem, živahnostju ostalih bojah i umětnim prikazivanjem najmaleniih stvarih. Na prema ovoj slici vide se na drugom listu, oko naslova i oko prvih redakah pěsme, lěpi arabeski. Od zgora stoji jedna mala slika, koja prikazuje crkvicu, prema kojoj idu s desna i s lěva dvě žene. Za ženama s lěva trči po zelenoj travi jedno děte. Čitava je slika veoma nježna, i u najmanjim podrobnostima točno izradjena.

Prvi redak pěsme glasi ovako:

Gia ministrai l' alte saete a Gioue.
E 'n ciel portai uolando — Ganimede;
Feci le altre cose inusitate et nuove,
Di cui resta nel mondo eterna fede.
Ma fei di mia virtù l' ultime proue
Sol per costei che qui meco si vede;
Et morir uolli nel medesimo ardore
Che bel fin fa, chi bene amando more.

---

*) Ovaj slavni spisatelj napominje ga u svojih listovih. Gl. Lettere del P. Aretino Vol. II. p. 300. Edizione Parigina.

U srědini istoga rukopisa, počimlje druga pěsma pod naslovom: „Stanze d' Evrialo d' Ascoli. Al Invitissimo Carlo quinto, sempre Aug.“ Zatim slědi na jednom listu: „Al gran Marchese d' Aghillare.“ *) Oko toga pisma načinjeni su opet lěpi arabeski, ali su boje manje živahne, nego one priašnjih slikah. Ove pěsme pisane su na finoj pergameni sa crnilom, a mloge rěči i sve pruge sa zlatom. U obih pěsmah pěva pěsnik slavu cesara Karola V. korice su urešene sa zlatnim tiskom; na jednoj vidi se u srědini dvoglavi cesarski oro. Iz toga može se zaključiti, da je taj rukopis, kog je pěsnik posvetio bio cesarskomu poslaniku Aghillaru, ovaj opet poklonio istomu cesaru ili pako ženi cesara Maksimiliana od kuće Španjolske, po kojoj je valjda rukopis došao u cesarsku knjižnicu. Na prvoj korici s nutra, stoji napisano od něke nepoznate ruke: „Le miniature di Don Julio Clovio. Li carateri sono scriti di Lettera formata del Monserchi, che come dice Vasari fol. 261, nella vita di Giulio Clovio, é d' un genere raro e meraviglioso.“ Budući, da je Klovio ovaj rukopis ili sám, ili pomoćju svojih učenikah mnogo prije sa slikama resio, nego li one misale i psaltire o kojima biaše prije govor, to si može svaki misliti, da u toj, ako baš i lěpoj slikarii, nema one divne savršenosti i umětnosti, koja se gleda u rečeních dělih.

5. Misal kardinala Farnesa, kog uresi Klovio sa dvima slikama. U prvoj izobražen je spasitelj, kako podučava svoje apostule. Druga slika prikazuje posljedni sud, takom krasotom i čudnovatom věštinom izradjen, da bi se (po sudu Vasarievom) čověčja pamet lako smutiti mogla, kad bi si potanko predstavljala onaj trud i onu brižljivost, koja je bila potrěbna pri toj radnji. Veli nadalje Vasari, da za stalno drži, kako se lěpša slika, ne samo načiniti, nego ni viditi, ni pomisliti nemože (e tengo per fermo, che non si possa, non dico fare, ma vedere, ne imaginarsi per minio cosa più bella). To je valjda onaj isti misal, koi se sada nalazi u Vatikanu, i o kojem Baglione piše: „da su njegove slike vrhu svih čudesah krasne i takom savršenostju izradjene, da im se ništa prispodobiti nemože, zašto je taj misal i vrědan bio, da se stavi u sakristiju papinsku.“ **) Osim ovoga misala drže se u knjižnici Vatikanskoj, još dva misala za dělo Klovievo. ***)

---

*) Taj Markez d' Aghillare, bio je poslanik cesara Karola V. u Toskani, valjda oko god. 1538.

**) Messale oltre ogni maraviglia bello si, che hora per la sua incomparabile esquisitezza con degno riguardo ha meritato d' esser riposto nella Sagrestia de' Sommi Pontefici.« Giov Baglione. Le vitte de' Pittori, Scultori et Architteti. Roma 1642. p. 15.

***) Robertsohn.

6. Jedan koral, koi se je čuvao na koru svetjenikah redovnih sv. Spasitelja u Rimu. *)

7. Koral urešen sa slikama za kardinala Farnesa god. 1546., koi se čuva u Napulju u Capo di Monteal. **) Ako nije to onaj misal, o kom biaše gori govor.

8. Više koralah krasno slikanih, koji se po svědočbi spisatelja Konka nalaze u Sevilji ***), u stolnoj crkvi.

9. Jedan koral sa mnogima krasnima slikama, koi se je čuvao u manastiru Mletačkom S. Salvatore. God. 1741. bude on prilikom porodivše se vatre ukradjen, i sada se nezna kamo je dospěo. ****)

10. Molitvena knjižica naslikana za Farnesa, poznata pod imenom Flora, koja se čuva u kraljevskoj knjižnici u Napulju. †)

11. Jedan velikolěpno urešeni rukopis u rimskome manastiru S. Groce in Gerusalemme, kog je vidio Robertsohn kod Mark-Antuna Sabbatina, pisan je na pergameni u dvanaestini.

12. Něki roman u versih, nazvan *Alessandro*, koi se čuva u Englezkoj, u knjižnici „Bodleian Library.“ Kao najdragocěnija stvar čitave zbirke (of ist chief jewel in the department) veli Dibdin.

Osim korala napomenutog pod br. 7, nezna se ni jednome od ovih rukopisah godina, kada je pisan i slikama urešen, zašto ih napomenuh ovdě jednoga za drugim. Po svoj prilici upotrěbio je Klovio kod uresivanja veće strane ovih rukopisah, svoje mnoge pomagače, niti se je mogao jednako truditi kod svakoga od njih, zašto se vidi u někih veća, a u někih manja savršenost i umětnost. Slog i značaj u ovima je sredan, i u svima jednaki način prikazivanja mislih.

Čim smo se ovako upoznali s većom stranom Klovievih slikarijah, vrěme je da dodjemo i na one, s kojima je on sám devet godinah posla imao, i koje su mu pribavile za sve věkove ime neumrlo. Ove slikarie,

---

*) Le Comte H. T. iz bilježkah jednog nepoznatog Engleza. Rkp.

**) Voyage d' un Amateur III. 36. bilježke nepoznatog Engleza. Rkp.

***) »Tra cento e più libri corali (della Catedrale di Seviglia) ne sono alcuni con finissime miniature del D. Clovio, a cui lode basterà il dire, come molte delle sue opere furono intagliate dall ingegnosissimo Alberto Durero (?)« Conca. Viaggio di Spagna. T. III. p. 234.

****) Biblioteca degli uomini ilustri della Congregazione dei Canoci Regolari del SS. Salvatore Lateranensi nelle scienze e nelle arti, scrita dal Prospero Cavalieri ed arichitta da D. Vincenzo Garofali. Velletri 1836. Vol. I. p. 14—21. Nota 2.

†) Lon. Giustiniani. Guida pello Real Museo Borbonico. Neapoli 1824. p. 238.

koje, kako Rosini kaže, spadaju medju najdragocěnije spomenike Europejske *), nalaze se u jednoj maloj molitvenoj knjizi posvetjenoj B. D. M. koju je knjigu Klovio, nukan osobitom zahvalnostju prema svom pokrovitelju kardinalu Farnesu, naresio za njega divnimi umotvori. Iste slikarie razredjene su u rečenoj knjizi na 26 razděla i načinjene su na dva i dva lista, koi se drže jedan drugoga. Svaki od ovih listovah urešen je na okrajcih različitom slikariom, kao n. p. s drobnimi angjeli, genii, ticami, životinjom, cvětjem, kameni i kameami, pečatima, grbovima i s podobnimi drugimi arabeski i groteski, kako se je baš priličilo glavnomu predmetu slike. U srědini ovih uresah načinjene su glavne slike, koje s jedne strane prikazuju prizore iz staroga zakona, a s druge strane odgovarajuće historičke predmete iz novoga zakona.

U opisivanju ovih glavnih predmetah slědit ću ovdě Vasaria, koi je do sada jedini sve slike potanko opisao. Na prvom listu na kom počimlje zornica, prikazan je angjeo Gavril, kako navěstuje Marii, da će zanositi. Na protivnom listu izobražen je Esaia u razgovoru s kraljem Ahasom. Naokolo u uresih vidi se množina dětce divne krasote. Na slědećem listu prikazan je pohod Mariin. Naokolo su načinjeni uresi medene boje. Naprotiv se grli pravda i mir. Na listu prve hore, vidi se narodjenje Isusovo, naprotiv zemaljski raj s Adamom i Evom, kako jabuku jědu. Ovi obadva listovi posuti su sa drobnimi golimi genii, angjeli, i polag naravi slikanom zvěradom. Na listu treće hore, prikazani su pastěri, kojima pripověda angjeo o porodjenju Isusovom. Naprotiv načinjena je Tiburtinova Sibila, koja caru Oktavianu na nebu kaže děvicu Mariu sa novoporodjenim sinkom.

Medju arabeski i groteski ovih listovah, vidi se obraz Aleksandra velikoga i Aleksandra Farnesa kardinala. Na listu šeste hore, stoji obrezovanje Isusovo, u kojoj slici ima sv. Šimun obraz pape Pavla III., a medju ženama izobražena je u jednoj Mančina, u drugoj Septimia, plemenite gospoje rimske, koje biahu u ono vrěme radi svoje lěpote veoma na glasu. Naprotiv prikazano je krstjenje Isusovo, sa množtvom golih ljudih. Naokolo su krasni uresi. Na listu devete hore, prikazano je klanjanje sv. triuh Kraljah, a na protivnom listu klanjanje kraljice Sabe pred Salamonom. Oko ovih listovah načinjeni su bogati različiti uresi, a na dolnjem kraju lista, u malenom okviru, izobražen je veličanstveni prizor rimske svetkovine, tako nazvane „La festa di Testaccio.“ Tu se vidi

*) »Che rimane uno dei più preziosi monumenti delle arti, che si ammirino in Furopa.« Rosini Storia della Pittura Italiana. Pisa 1839—47. T. V. Cap. VII. p. 143. et sequ.

velika množina ljudih obučenih u one različne dvorjanske oděće, koje kardinal Farnese svojim službenikom za ovu svetkovinu načiniti dade. Ovi ljudi tako su drobni kao mravci. I doista je někakovo čudo (veli Vasari) kako je mogao umětnik ove drobne stvari tako savršeno pernikom izraditi. Slika ova pada medju najdivnije i najredje stvari, koje ikada načini ruka čověčja, i koje vidi oko ljudsko. Na listu večernice prikazana je sv. obitelj na putu u Misir (Egypat), a na protivnom listu vidi se utapljanje Faraonovo u crveno more. Naokolo su krasni uresi. Na koncu ove molitve, naslikovano je věnčanje děve Marie, koju okružuje množina angjelah. Na protivnom listu věnča Ahasver Esteru. Na listu Mariine mise, načinjena je opet medju uresima u oblom okviru, kano u kamei, slika sv. Gavrila, kako navěstuje Marii rěč božju. Dvě glavne slike prikazuju: Madonu sa sinkom u naručju i Boga otca, koi stvara nebo i zemlju. Pred psalmi pokore, načinjena je bitka, u kojoj pod vodjenjem kralja Davida biaše ubijen Urias. Tu se vidi množina konjah i ljudih ranjenih, mrtvih i borećih se, divnom umětnostju izradjenih. Naprotiv toga lista prikazan je David, kako čini pokoru. Na okolo su uresi sa malimi groteski. Nu tko se bez kraja i konca čuditi želi, (nastavlja Vasari) onaj neka pogleda list od litanije, na kom je Klovio izradio drobni zapleteni ures od samih imenah. Na jednom kraju naslikano je s gora nebo, u kome množina angjelah okružuje sv. Trojstvo, Pod njimi stoje Apostoli i drugi svetci jedan do drugoga, držeći se za ruke. Naprotiv načinjeno je opet drugo nebo, u kome množina svetih děvicah okružuje Mariu. Na dolnjem kraju lista prikazà slikar s premalenimi figurami, čitavi veliki prohod (processiu) koi se drži u Rimu na brašančevo. Tu se vide činovnici s bakljama, biskupi, kardinali i sám papa, noseći sv. otajstvo, sa svim svojim dvorom i četom kopjanikah. Napokon vidi se u toj malenoj slici i kasteo sv. angjela s vrtenicom, ili ognjenim vitlom (girandola) i s mnogimi topovi, kako uprav topćije iz njih pucaju. Predmeti su ovi tako krasni i veličanstveni, te u najmanjoj manjini takom savršenostju izradjeni, da im se najoštrii um zadosta načuditi nemože. — Na listu molitve za mrtve, načinjeno su dvě slike, jedna prikazuje smrt, kako vlada nad mogućimi vladari, bogatci i siromasi. Naprotiv prikazano je Lazarovo uzkrsnutje, a straga opet smrt u borbi s někimi konjanici. Na listu molitve k sv. krstu, načinjen je Isus na krstu. Na protivnom listu dažd zmijah u pustinji, i prorok Mojsija, kako podiže medenu zmiju, za da ju Židovi obožavaju. Na listu molitve k sv. duhu, prikazano je napokon snilazenje svetoga duha, a na protivnom listu zidanje babilonskoga tornja.

Kako napomenuh, protrošio je Klovio devet godinah radnjom ovih slikah, s kojima je světu pokazao, što ljudski um i trud stvoriti može. U ovih slikah i njegovih stranakah, vidi se tolika različnost u obrazih

mužkih i ženskih, u položajih, u oděći i perspektivih, okolicah, drvesih, *) uresih i u čitavom razredjenju, predstavljenju i bojadisanju, dà se to sve, kao i ona divna krasota, marljivost, savršenost i oštra prekonaravna namišljivost, koja se u njima vidi, ni opisati nedade. Čitavo dělo čini se, da je više tvor božanski, nego li čověčji: „opera di tanta belleza“ veli Vasari: „che ella pare cosa divina e non umana.“ Tko ovo děle vidi, mora priznati, da je Ktovio u malenoj slikarii nadvladao sve slikare i da se punim pravom može nazvati, polag Vasaria: „malim i novim Mihaljangjelom“ ili polag Rosinia: „Rafaelom miniatorah.“

Dragocěno ovo dělo, kako se vidi iz gorenapomenutoga tu naslikovana obraza Aleksandra Farnesa, načinjeno je po svědočanstvu Vasarievom za istoga kardinala, i budući da tu dolazi takodjer slika njegova strica pape Pavla III., to je po svoj prilici gotovo bilo još za njegova života pred god. naime 1549, u kojoj je isti papa umro. Korice za ovu molitvenu knjigu načinio je takodjer slavni zlatar Benvenuto Celini, uresivši ih prekrasnom rezariom. Sada se čuva, urešena sa mnogimi dragocěnimi kameni, u privatnoj knjižnici kralja napuljskoga, i budući da je cěnjena preko 30,000 dukatah, to mora svaki koi hoće ovo dělo viditi, imati osobito dopuštenje, ili kako něki Englez kaže: „mora dobiti, da ju vidi, osobiti privilegium.“ To je uzrok zašto je ovo dělo tako malo poznato, i što kroz dobre snimke uměteomu světu sve do sada priobčeno nije.

Ova molitvena knjižica i ostali spomenuti urešeni rukopisi, glavni su predmeti Klovievih tvorovah. Nu izim ovih, radio je neprestano svakojake malene slike, koje prodavaše za skupe novce. Zani kaže, da je mnoge krasne slike izradio na drobnom zrnu, i da je takodjer rězao u kosti od breskve, i drugoga voća. Vasari priobčuje, kako je izradio mnoge prilike i lica, koja su običavali nositi ljubovnici, ljubovce, prijatelji itd, u malenih staklih i škatulicah na vratu. Višekrat načinio je figure tako drobne, kao jedan mali mravac, pa su ipak u svemu tako savršeno izradjene bile, da se ni u naravskoj veličini točnie izraditi nemogu. **) Iz toga uzroka dobi takodjer ime: „il mirmecide“, što će reći mravac.

Napokon valja napomenuti još dvě lěpe slike, koje Klovio izradi za vojvodkinju Margaretu od Austrie, naravnu kćer cesara Karola V., a udatu najprie za Julia od Medicisa, a poslě za Oktaviana Farnesa. Prva ovih slikah predstavljaše Davida s Goliatom, i dopade se rečenoj vojvodkinji na toliko, da ju ona kao rědki dar pokloni svome bratu kralju Filipu II. Druga prikazivaše Juditu, kako odsěče glavu Holoferni. Oba-

*) »Per non dire nulla di mille varie sorte d' alberi, tanto ben fatti, che pajono fatti in Paradiso.« Vasari.

**) »Abbia fatto Don Giulio alcune figure non piu grandi, che una ben piccola formica, con tutte le membra sí espresse e sí distinte, che più non si sarebbe potuto in figurine grandi, quanto il vivo.« (Vasari).

dve slike načini Klovio pod svoju starost, kad se je imao boriti sa bolestju i nekimi drugimi nezgodami, o kojima govori u svom listu, pisanom spomenutoj vojvodkinji prilikom onom kad joj je poslao poslědnju sliku. Pismo ovo, koje gorespomenuti otac Della Valle, žaliboże samo u izvadku, priobći, glasi ovako: „Ovo pošiljam visosti vašoj sliku Juditinu, koju sam hvala bogu jedva jednom dogotovio; velim jedva jednom, jer što se tiče moje volje i prionosti, bila bi već od više měsecih gotova, ali mi se uzapre toliko zalah i nepogodah, tako od strane moga zdravlja kao i od strane sreće, da ju nebih bio nikada dospio, da se je nisam primio tolikom revnostju, i tolikom pobožnostju. Želio bi bio još dalje pokusiti, da ju kao zadahnem većom moći i okretom, živim duhom i istinom, da joj užežem zenicu svojom vlastitom ćuti, ali nisam mogao. — — Ovdě su je mnogi viděli, svaki joj se divio i hvale mi uzdavao. — — Sad je vrěme da preporučim itd. — — Kad navališe godine, bolesti i zla sreća itd."

U Rimu 11. rujna 1561.

Klovio je radio sve do svoje starosti jednakom věštinom i marljivostju. U Rimu je stanovao u bogatoj palači kardinala Farnesa. Tu je primao svojim ljubeznivim i čednim načinom onu množinu prihodnikah od sviuh stranah světa što su dolazili gledati njegove divne umotvore, kao i druga čudesa velikoga Rima. Mnogi umětnici snimali su njegove slike još za njega živa. Mnogi su izdavali snimke otih slikah u bakrorězu. Medju ovimi poslědnjimi najpoznatii su umětnici: *Holandezi* i *Niderlandezi:* Kornelio Kort, Filip Soye, I. Janson, I. Sadeler itd *Taliani:* Agostino Caracci, Enea Vicco, Dominik Tibaldi Pellegrini, G. B. Mazza, Hir. Olgiati, Nik. Nelli, Dominik Vito, Aliprando Capriolo, Ivan Cavaleris, Ivan Orlandi, Jacob Franco, Jacob Valegio, itd. *Francezi:* Filip Tommasin, Aleksander Vallee, Silvester Sacy, itd. *Englez:* Humphreis. *Němac:* Ivan Bussemecher. Od *Slavenah:* glasoviti šibeničanin Martin Rota.

Kao veliki umětnik i visoko učeni čověk *) bio je Klovio poznat

*) To svědoči njegov suvrěmenik Ivan Pavao Lomazzo, koi kao glasoviti slikar u svom dělu: »*Idea del Tempio della pitura.*« Milano 1590. p. 111. u članku: »*avertimenti, che si deono hauere nelle compositioni per prattica.*.« Medju ostalim o Kloviu slědeće veli: Il *miràbile* Don Guilio Clovio — S'egli havesse la maniera cosi havuto, come possedeva l' inteligenza, et la raggione di tutta l' arte, sarrebe stato l' »*unico al mondo*,« ma con tutto cio lodo ad ogn' uno, che ponga studio assiduamente nelle compositioni di costui, delle quali tutta l' Europa n' é ripiena, che certo ne caverà profitto grandissimo, non solamente per la diligenza ó vuoi patienza, ma per la sicura via geometrica, da lui con somma facilità mostrata del comporre et concatenare le cose ragionevolmente insieme et appreso per la congnizione *delle lettère, eh' egli hebbe profondissima*, si dee neeessariamente, come si disse di sopra, accompagnare et havere congiunta con l' arte.

sa svimi one dobe umětnici i spisatelji. Medju ovima biaše bez sumnje dosta Jugoslavenah, koji ipak nedokučivom nemarnostju, nisu se potrudili zabilježiti ni domaće njegovo *slavensko* ime. Pa da nije njegov suvrěmenik Vasari slučajno napisao njegov život, danas nebi znali ni města porodjenja njegova. Klovio bio je ljubljen od svih velikašah talianskih i svih skoro vladarah europejskih. Lanzi ga zove ponoviteljem i popraviteljem ukusa krasnih umětnostih u Lombardii i Mletačkoj. Inostranski muževi ponose se s njegovimi prekrasnimi tvorovi; a njegova *vlastita domovina* Hrvatska, koja je za njegova života branila Europu od vlade barbarske, neima ni jedan komadić njegovih izvornih slikah. Čija je to pogrěška; ili njegova? ili naša? ili nesrětne sudbe naroda? O tom neka sudi svaki po svojem.

Gorě sam napomenuo, da je Klovio množinu mladih slikarah oko sebe imao, koje podučavaše u slikarstvu i koji su mu mnoge slike izradjivati pomagali. Medju ovimi njegovimi učenici, biaše prva ona mlada Němica, koju gore spomenuh.

Drugi njegov nama poznati učenik, bio je *Franjo Salviati* iz Florencie, kojega Klovio kardinalu Farnesu preporuči, te istoga u radnji někih slikariah alla fresco, u kapeli della Canceleria, pomagaše. Treći je bio *Bartolomeo Torri,* iz Arezza. Ovaj mladi, inače veoma marljivi slikar, bavio se je uvěk s Anatomiom, napunivši svoje sobe s mrtvima telesima na toliko, da od smrada kraj njega nebiaše moći obstati. Iz toga uzroka odpravi ga poslě kratkog vremena Klovio iz svoje kuće, prem da ga je inače poradi njegove osobite věštine i marljivosti veoma ljubio, što je i sám propovědao Vasariu i Silvanu Razzu. Isti napomenuti Torri, umre poslě u svojoj 25. godini, od bolesti, koju je kroz opisani smrad na sebe navuko bio. Četvrti učenik biaše *Bernardo Buontalenti* iz Florencie, koi se kasnije na toliko proslavi, da ga spisatelji talianski zovu věštakom svih umětnostih (ingegno universale nelle arti). Peti učenik biaše napokon *Marko Du Val* iz Francezke, u kasnie doba dvorni slikar kralja Karola IX.

Ovako radeći, podučavajući, putujući i bogu služeći, nezaboraviv zajedno na ugodnost i ublaživanje srca i duha, živio je Klovio osamdeset godinah, i umre napokon god. 1578. u Rimu, u dvoru farnesanskom. Tělo njegovo sahranjeno je u Rimu, u crkvi „S. Pietro in vincolo.“ Na njegovom grobu staviše svetjenici njegova reda, 54 godinah poslě njegove smrti, lěpi spomenik, koi stoji blizu velikog oltara kraj sakristije. Na tom spomeniku izrězan je iz mramora Kloviev lik. Pod njem se čita slědeći napis:

D. O. M.
Vrbano VIII. Pontifice Maximo.
Lavdivio Cardinali Zacchia Titulari.

Domino Julio Clovio de Croatia
Ex Canonicis regularibus S. Petri ad vincula.
Pictori eximio.
Principibus viris caro.
In quo diligentia in minimis maxima,
Conspicua Gratia, immortalis Gloria.
Vixit ad ultimam senectutem operando.
Et Romae mortuus, in hac Basilica Tumulatus.
Canonici Regulares Socio olim suo P. P. M. D. CXXXII.

Kako smo iz svih Klovievih goreopisanih tvorovah vidili, sjedinio je on u svom slogu ugodnost i živahnost bojah sa smionstvom veličanstvenog prikazivanja Mihaljangjelovog. Prirodjenu slavensku naravnost u risanju i bojadisanju, spojio je s klasičkim razredjivanjem i uresivanjem sloga Rafaelova. Sve što je njegovom sámom rukom izradjeno, pokazuje něki osobiti život i plemenitost duha. Njegove malene podobe prispodabljaju se velikim Ticianovim i Broncinovim. Njegove drobne slike i figure drže se za tako savršene, da kad ih čověk gleda, misli u někoj optičkoj komori gledati žive slike. *) Starinsku tajnost umětnikah, kako se čista zlatna boja pravi, koko joj se naravna sjajnost podaje i kako se ista imade mlěti, donio je on sa sobom u Italiu. Ova tajnost umrla je s njime u Italii. **) Klovio je ostavio za sobom takav slavan glas, kakvog nijedan umětnik u čednom slikarstvu miniature zadobio nije, i zato mu sasvim pravom pripada ime *prvoga i zadnjega slikara u miniaturi.* Na njegovu slavu kovana je i jedna medalja, koja se čuva u zbirci od Brere u Milanu. Snimka iste medalje nalazila se je i kod otca Tombella u manastiru S. Salvadore u Bologni. ***)

Osim gore napomenutih njegovih slikariah, poznate su nam još někoje, stranom izgubljene, stranom u raznih stranah světa do danas sačuvane. Za dopuniti imenik svih njegovih poznatih tvorovah, stavit ću ovdě najprije njegova još nespomenuta děla *slikana,* zatim *risarie* i napokon one *bakrorěze,* koji su rězani od različitih umětnikah polag njegovih slikah.

---

*) Lanzi.
**) Zani.
***) Tiraboschi. Storia della letteratura Italiana. Tomo VII. Parte III. p. 449.

I. Kloviove gore nespomenute slike.

1. Višenapomenuti otac Della Valle, priobčuje u svojih opazkah Vasarievog děla, medju ostalima slědeće: „Jerolim Boschi, kanonik stolne crkve u Asti-u, drži medju svojimi slikami, koje imade od razlikih tvoracah, jednu malenu divnu sliku od Klovia, na kamenu. Visoka je pet palacah, a široka šest, i ako se izuzme koja strančica oděla, vrlo je dobro uzdržana. Slika kaže preblaženu děvicu sědeču uz Josipa kao da se divi; dětić Isus sědi materi na krilu, i miluje po licu sv. Ivana, koga pridržava na kolěnima sv. Elisabeta, klečeća pred spasiteljem; za ovim skupcem, stoji několiko angjelah, někoji kao da hoće da na zemlju slete, někoji, kao da hoće da slave svoga gospodina. Na oblacima su tri prekrasna skupca nalik děčici, koji mu nose s neba věnce od cvětja opletjene. Ko bi hotio opisati potanko svaku strančicu ove divne slike, morao bi najprie imati pero tako podpuno věšto kao što je Klovio imao kist; a za tim biti nadaren umom njegovomu podobnim, nad kojim se može čověk dosta diviti, ali dostiči ga nikada. Dosta je ako rečem: da se u někojem dělima vidi vrlina i krěpčina Mihelangjela, a u drugim věština i milina Rafaela.

Ponašt je nalik onoj Julia Romana, nu glave nisu toliko razgovetne; mislio bi čověk: da je to dělo samoga Rafaela, tako su věšto izvedene nježne ruke, noge, oblicja i postavi (attitudine), tako su dobro porazredjene slike i skupci, da iz inokupna izlazi prezvrstno dělo; a neću niti da spominjem pretanane urese, za koje bi rekao da su povedeni tankom iglicom a ne kistom.

2. Slika Pobožnosti sa M. rom i više drugih figurah. Ovu sliku načinio je Klovio za Markezanu od Peskare. Gdě je sada, nezna se.

3. Po nalogu kardinala Farnesa, načini drugu sliku istoga predmeta. Kardinal ju pokloni cesarici ženi Maksimiliana.

4. Sveti Juraj ubija zmaja. Ovu sliku pokloni rečeni kardinal istomu cesaru Maksimilianu. Kako ćemo niže viditi, rězana je ova slika u bakar od slavnoga Enea Vika, i poslě od Kornelia Korta i Aleksandra Valéa.

5. Podoba cesara Trajana. Ova poveća slika nadvisuje svojom krasotom i savršenostju mnoge njegove tvorove. Klovio načini ju za jednoga Španjolskog plemića, nu poslě bude poslana takodjer cesaru Maksimilianu.

6. Goli Isus sa krstom u ruci.

7. Isus pratjen od velike množine ljudstva nosi krst na brěg Kalvaria. Straga vidi se majka božja u pratnji drugih Mariah, u kojima je takova prekonaravnost izražena, (veli Vasari), da su ove svete žene kadre isto srce od kamena ganuti na pobožnost. Obadvě ove posledaje slike načinjene su za kardinala Farnesa.

8. Sv. Ivan. Ova slika čuvala se je za vrěme Robertsohna u kabinetu vojvode od Parme; sad se nalazi valjda u *Napulju*, kamo je sva zbirka Parmezanska prenešena.

9. Sveta Obitelj. Ovo krasno dělo čuva se u *Florencii*, u zbirci nadvojvode toskanskog. (Robertsohn III. p. 109.)

10. Isus na krstu. Od zdola vidi se u daljini množtvo světa. Ova slika, na kojoj je prikazana takodjer lěpa okolica, velikim je trudom izradjena. Nalazi se u zbirci nadvojvode toskanskog u *Florencii*. (Robertsohn, kako gore.)

11. Něka bitka naslikana na pergameni. Ova slika čuvala se je u zbirci vojvode Gonzage u Padovi. Početkom našega stolětja odnešena je po Ljudevitu Gonzagi u *Mletke*. (Ticozzi).

12. Snimanje Isusovoga těla s krsta. Krasna ova slika načinjena u duhu Rafaelskom, nalazi se u knjižnici Ambrozianskoj u *Milanu*. (Lanzi. Nagler).

13. Snimanje Isusa s krsta. Maria drži na kolěnima mrtvo tělo Isusovo; kraj nje s lěva stoji Magdalena pritisnuvši u tuzi svoju desnicu na srce. S desna za Mariom stoji Ivan Evang. s razširenima rukama, a do njega Josip savijen u plašć. Na zemlji pred Isusom leže klěšta, kladivac, čavli i kruna od trnja. U prekrasnom ovom umotvoru izražen je sasvim božanstveni duh. Divna savršenost vidi se u svih malenkostih. U ostalom opazuje se u toj slici slog Mihaljangjela, kog je Klovio višekrat slědio. Jedan bakrorězani snimak ove slike nalazi se u Rosiniovom dělu, na tablici 147. Izvorna slika čuva se u *Florencii* u Galerii Pitti. U sobi IV. pod br. 241.

14. Amor se tuži svojoj majci Veneri, da ga je pčela ubola, na što ga majka kara. Ova slika načinjena na pergameni, nalazi se u *Sibinju* u zbirci barona Bruckenthala, u petoj sobi talianske škole pod br. 199.

15. Podoba Klovieva, po njem samom načinjena mastilom *u naravskoj veličini*. Čuva se kao osobita rědkost u zbirci kralja *Napuljskoga*, u tako nazvanom *muzeu Borbonskom* u Galerii VII. Ova slika potvrdjuje, da je Klovio i u *velikom* izvrstni slikar bio, jer se od svih jednodušno hvali, koliko radi savršenog sloga, toliko radi prekrasnog bojadisanja. (Nagler.) Znamenita je pako ova slika tim više, jer uništuje mněnje onih, koji tvrde, da Klovio u velikom, i s mastima, ništa radio nije, premda nam je već Baglione priobćio, kako je Klovio za něke vladare

načinio više *velikih* slikah. (Per altri Principi, anche ha dipinto molti *quadri.* *)

16. Podoba Klovieva u malom formatu, na pergameni, u Florencii u galerii degli uffizi.

II. Klovieve risarie.

1. U Beču, u sbirci risariah i bakrorězah pokojnog nadvojvode Karola, nalazi se u knjizi risariah pod br. 468—513. jedna risana slika, na kojoj je u novie vrěme napisano: „Giulio Clovio nato 1496.“ Godina njegovog narodjenja pogrěšno je ovdě napisana, jer se je rodio, kako je gore rečeno god. 1498. Ova slika prikazuje svetu obitelj. Sědeća Maria čuva na kolěnih maloga Isusa, koi u desnici goluba drži. Pred Mariom kleči Jelisaveta sa malim Ivanom krstiteljem, koi sklopljenima rukama Isusa gleda. Straga vidi se medju veličanstvenimi zgradjami, spletena staja s jaslicama, s magarcem i s volom, kojima jedan čověk hranu podmetje. Risana je ista slika s perom i tanko s tušom lavirana. Jeda li je ovo zaisto izvorno dělo Klovievo, ili pako snimak možebiti sv. obitelji, što se nalazi u Florencii, to se za stalno nezna. Od zdola je s olovkom napisano: „Sainte Famille composition de cinqu figures. — beau dessin a la plume legerement lave, a l' euere de la chiue (Forme des dessiuns) Giulio Clovio.

2. Klanjanje sv. triuh kraljah, prekrasno risano crnom kretom, čuva se u kraljevskoj zbirci u Bukinghamu, u svezku IV. risariah pod naslovom: „Diversi antichi.“ (Englezke bilježke nepoznatog).

3. Padre Resta, imao je jednu risariu Klovievu, u kojoj biašc u srědini načinjena Madona, u veličini jedne škude. (Englezke bilježke nepoznatog).

4. Jedna ženska u široki plašć savita, s kojim i usta pokriva. Od zdola u najnovije doba napisano: Clovio Jul. du Cabinet Fries Nr. 44. Ovu risariu s perom načrtanu, kupio sam ja kod bečkog starinara Börmana, koi ju je s někima drugima slikama nabavio na dražbi slikah Friesovib?

---

*) Ima i više u bakru rězanih podobah Klovievib, koje su valjda načinjene poiag one malene slike, što se nalazi u Florencii. Rečeni bakrorězi pridani su svim skoro izdanjam Vasarievog děla. Njegova slika nalazi se takodjer u slavnom *Lavatrovom* dělu o Fizonomii, radi osobitoga izraza njegova lica.

5. Nevěrni Toma kleči pred Isusom, koi na svoju ranu kaže. Oko njih stoje u raznih položajih jošte pet lica. Straga stoje velika drvesa a s naprěda pase se u lěvom uglu několiko ovacah. Od zdola u novio doba napisano: Clovio Julius. I ovu lěpu risariu s perom načrtanu, kupio sam kod gorerečenog starinara.

III. Klovieve slike u bakru rezane.

1. Isus na krstu. Na nebu gusti oblaci. Od zdola do krsta kleči M. Magdalena, obimajući krst. S desna stoji plačuća Maria, za njom Josip od Arimatie, s lěva sv. Ivan Ev. a za njim rimski vojnik sa štitom i kopjem. Straga u perspektivi, vide se visoke gore i pod njima grad Jerusolim. Pod nogama krsta leži mrtvačka glava. Na desnom uglu slike stoji napis: Don Julio Clovio de Crouatia inventor. Pod slikom na bělom papiru: „All. Illmo Et eccmo Signior Il Sigor Giov. Constantino Duca di Wisnioviec. Gio. Pietro Pedrizzani dedica." S lěva posve na kraju: *Agostino Caratio* Pitor Ecc. F. (Nalazi se u zbirci pok. nadvojvode Karola u knjizi XXIV. škole rimske pod br. 3549.

2. Ista slika rezana po svoj prilici od Kornelia *Korta*. S napisom: „Don Julio Clovio de Crouatia inventor. 1568." Od zdola na bělom papiru:

Quid mundo, si nulla quies reperitur oberras?
Huc ades: aethereum crux tibi pandit iter.
Cur, age, ferre crucem cunctaris, homuncio, pro me;
Quandoquidem pro te jam Deus ipse tuli!
Nam mea vita fuit; tua mors: morte sed obiui
Ipse tuam: vitam tu quoque uiue meam.

Posve od zdola: Romae Ant. Lafrery. (Nalazi se u mojoj zbirci bakrorezah).

3. Ista slika, ali samo sa 4 figurah. Na strani do Ivana podpis: *I. Sadeler* excudit. (Zani).

4. Sv. Agata za drvo privezana. Dva čověka vade joj s klěštama sisa. Medju oblaci pruži joj od zgora Angjeo granu mučeničtva. Od zdola napis: G. B. *Mazza* fec. Romae Lucae Bertelli for. S. Agatha. (Nalazi se u knjižnici carskoj u Beču, u knjizi bakrorezah Kornelia Korta, pod br. 33. II. i kod nadvojvode Karola.

5. Sv. Judita stavlja s desnicom odsěčenu Holofernovu glavu u maramu, koju pred njome razvija jedna žena. U lěvoj ruci drži krvavi mač. Za Juditom vidi se krevet, na kom leži Holofernovo truplo bez glave. S lěva kraja za zastorom vide se dva stojeća stražara, a pred njimi spava druga dvojica. Od zdola stoji napisano: „Haec est Haebrea mulier, quae confusionem fecit in domo Nabuchodonosar Regis. Jud. Cap. XIII. — Do. Julio Clovio de Crouatia invenit.“ (Nalazi se u carskoj knjižnici u knjizi Kornelia Korta I. str. 12, i kod nadvojvode Karola. *)

6. Ista slika rezana od *Filipa Soye*, kojega ime stoji urezano na štitu jednog stražara: Soye (a od zdola Ant. Lafrery) (trgovca) (Zani).

7. Uskrsnutje Isusovo. Isus obasjan od nebeske sjajnosti ustaje iz kamenita groba, držeći u desnoj ruci krst spasenja. Od zdola sedam stražarah, koji zabliješteni od prevelike světlosti i obuzeti strahom, stoje, leže i běže sa svojim oružjem. Straga iza brda u perspektivi izlazi sunce. Od zdola god. 1569. i Ant. Lafrery. Ova lěpa slika, rezana valjda po *Korneliu Kortu*, nalazi se u mojoj zbirci.

8. Ista slika, sa četiri redakah versah, koji se počimlju sa: En agit aeternus victor de morte triumphum. Od zdola napis: *Nicolai Nelli* formis Venetiis 1569. Na lěvome kraju N. St. Ovaj bakrorez snimljen je od prijašnjega, zašto je i sav položaj predmetah proměnjen. Nalazi se u zbirci Nadvojvode Karola.

9. Poprsje děve Marie, i

10. Poprsje Isukrsta. Obadvě slike načinjene u jednom kolu i rezane od Filipa Tomasina (Heinecke).

11. Sv. Juraj na konju, ubija svojim kopjem zmaja. S desna na brěgu pod jednim drvom, stoji kraljeva kći, koju je od smrti oslobodio. Kraj nje stoji malo jagnje, kao simbol žrtve, kojom bi bila postala, da nije Juraj ubio zmaja. Straga u perspektivi vidi se veliki grad, a za njim more, na kom jedan brod pliva, kao znak nade oslobodjenja. Pod zmajem leže razpršene čověčje kosti od oniuh, što je rečeni zmaj proždro bio. Pod njimi stoji napis: *Julius Corvatinus Jan. Enea Vicco Parm.* Sc. — Ant. Salamanca Exc. O krasnoj ovoj slici, rezanoj od slavnoga Enea Vicca g. 1542, govori i Vasari u životopisu ovoga umětnika slědeće: „Fece ancora (Enea Vicco) per Don Giulio Clovio, rarissimo miniatore, in una carta S. Giorgio a Cavallo, che ammazza il serpente; nella quale, ancorche fusse, si puó dire, delle prime cose che intagliasse, si portó molto bene.“ Jedan iztisak ovoga bakroreza, žalibože malko oštetjena, nalazi se u mojoj zbirci.

---

*) To je snimak slike poslane vojvodkinji Margareti od Austrie.

12. Ista slika, u tom proměnjena, što kraljevska kći nestoji smělo na brdu, kako u prvoj slici, nego běži uz brdo. Od zdola s lěva stoji napis: Cum Privilegio Sum. Pont. Don Julius Clovius Inv. — Cor. Cort. fecit 1577. Sasvim dole na bělom papiru: Romae Paulus Palumbus Nouariensis curabat anno 1578. — Gaspar Albertus Successor Palumbi. (Nalazi se u carskoj knjižnici bečkoj medju bakrorezi C. Corta II. str. 19.

13. Ista slika, rezana u Nancyu od Aleksandra Valéa god. 1592. (Heinecke).

14. Preobraženje sv. Pavla. Krasna ova velika slika predstavlja Pavla kao vojnika, kako mu se prikazuje Bog otac medju oblacima u velikoj pratnji angjelah, koreći ga, zašto progonja krstjane. Pavao tronut od ovoga prikazanja, pao je s konja na zemlju, upro se lěvom rukom u nju, a desnicom brani oči od prevelike sjajnosti, koja sve oko njega obastire. Njegov šlem, štit i mač, kao i vojnička kabanica leže pod njim na zemlji. Za njim stoji jedan na pó svučen vojnik i drži ga obadvima rukama, da ne padne sasvim. Kraj ovoga stoji drugi vojnik, čudeći se divnomu prikazanju. S lěva vidi se množina vojnikah, pěške i na konjih. Na svima je izražen strah i začudjenje na različiti način. U perspektivi vidi se trčeći konj Pavlov, kog jedan vojnik u trku za uzdu ulovi, a malko podalje još dva trčeća konjanika. Od zdola na lěvom kraju stoji napis: Don Julius Clovius Illiricus Inv. — Romae Laur. Vacar. formis 1576. S desna medju travom C. Cort. fe. Izpod toga na bělom prostoru:

Dum patrios ritus, priscaeque oraculi Legis,
    Saulus perpetuo salua manere cupit,
Fit lupus ecce rapax: spirans caedasque minasque,
    Christe tuam properat dilaniare gregem.
At prostratus humi, celesti lumine tactus,
    Ut mores, nomen caepit habere novum.
De Saulo Paulus, populorum ex milite Doctor,
    Agnus de rabido fitque repente lupo.
Vas Domini electum, magnus fit apostolus, orbis
    Judex, inspector, raptus in alta poli.
Facta stupenda Dei qui contemplaris in uno
    Paulo conuerso, quod mediteris habes.

Prekrasnu ovu sliku rezao je Kornelio Kort polag jedne izvorne slike Klovieve, kojoj sada neima pravoga traga. Jer u onom preobraženju sv. Pavla, koje se nalazi u rukopisu muzea Soanovog, posve je drugi položaj ležećeg Pavla, niti ima tu one velike množine vojnikah, što se vide u tom bakrorezu. Po svoj prilici radio je Klovio, kako sam gore spomenuo, po drugi krat isti predmet, umnoživši u novom rukopisu glavnu

sliku s mnogima figurama, koi rukopis pao je u novie vrĕmė u ruke Engleza Strangea. Ili je pako to ona tretja slika iz rukopisa Pavlovih pisamah na Rimljane, o kojoj veli Vasari, da je u Španjolsku poslana. Medju bakrorezi načinjenimi polag slikah Klovievih, zaslužuje svakako ovaj prvo mĕsto. Nalazi se u carskoj knjižnici bečkoj u knjizi Kortovih bakrorezah II. str. 7 i 8. Isto tako ima i u mojoj zbirci 3 eksemplara.

15. Ista slika, rezana od *Dominica Vita*, sa podpisom: Dominicus Vitus Vallis umbrosae monacus ab alia excudebat 1577. — Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae. — Laur. Vaccarius formis. (Zani).

16. Ista slika, rezana od *Alipranda Kapriola*, sa podpisom: Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae. — Antonj Lafrerj formis. (Zani). —

17. Ista slika, sa podpisom: Apud heredes Claudij Ducheti formis Romae 1586. — Kasnii iztisci imadu Joannes Orlandi formis 1602. (Zani).

18. Ista slika, sa podpisom: Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae Antonj Lafrėri formis a Paulo Gratiano quesita. (Zani). —

19. Ista slika, sa podpisom: Don Julius Clovius inv. — Battista parmē. for. Romae 1589. (Nalazi se u mojoj zbirci).

20. Ista slika, sa podpisom: Don Julius Clovius Iliricus inv. — Jo paptista de *Cavaleris* formis.

21. Sv. Petar s ključevi u lĕvoj ruci, u desnoj drži knjigu. Oko njega papa, više kraljevah, biskupah i množtvo drugoga ljudstva, na nebu vidi se sv. Trojstvo. Od zdola je napis: G. C. I. (Giulio Clovio Invenit) i C. C. F. (Cornelius Cort Fecit). Nalazi se u zbirci nadvojvode Karola.

22. Mrtvog Isusa polaže sv. Ivan Ev. na kamen. Kod nogah Isusovih kleči M. Magdalena ljubeći mu desnicu. Straga stoji Maria gledeći s resignatiom na Isusa. Za njom sĕdi još jedna plačuća žena. U perspektivi vide se podrtine gradske. Od zdola na lĕvoj strani stoji napis: Don Julio Clovio Inv. Pod ovim: Hujus livore sanati sumus. A posve od spoda: Ant. Lafrerj Formis Romae M. DLXVI. (U mojoj zbirci i u carskoj knjižnici. Ista slika rezana je od *I. Sadelera*).

23. Sv. Ivan Ev. s dĕvom Mariom i Magdalenom stavlja mrtvog Isusa u kameniti grob. Straga stoje još četiri lica. U perspektivi vidi se Jerusolim i brĕg Kalvarie sa tri krsta, od kojih je srĕdnji prazan, a na drugih dviuh vise razbojnici. Pod njimi stoji pet vojnikah. Izpod Isusa leži na zemlji kruna od trnja. Pod ovim god. 1568., a s lĕva na uglu C. Cort f. Od spoda: Omnis creatura compatitur Christo morienti, solus miser homo non compatitur, pro quo solo Christus patitur. Pod ovim u srĕdini: Don Julio Clovio de Crouatia inv. S desna: Joanes Orlandy formis rome 1602. s lĕva: Romae Ant. Lafrerij. Prekrasna slika na čitavom listu rezana. Jedan eksemplar ovog drugog iztiska nalazi se u

mojoj zbirci. Ista slika rezana je od Dominika Tibalda. Jerolima *Olgiata*. — Jakoba *Franka* 1571. — Jakoba *Valegia* 1572, itd.

24. Ista slika snimljena od nepoznatog bakrorezca u mnogo manjim formatu. Od zdola godina 1580. A pod ovim napis · Atra domus mortis subijt quam Christus, aperta est. Nec valet aeternas iam cohibere fores. (Nalazi se u mojoj zbirci).

25. Isus 12 godinah star, sědi na uzdignutoj stolici medju mudroznanci. S lěva kraj Isusa stoji Maria i Josip slušajući njegov govor. Kraj noge jednog mudroznanca stoji god. 1567. Nalazi se u zbirci nadvojvode Karola. Rezana je ova slika od Cornelia Korta.

26. Ista slika, sa napisom: Justus quidem etc. Gratioso V. — Gaspar Albertus successor Palumbus formis. — U još jednom drugom snimku izradjen je i krov crkve, u kojoj Isus govori. (Zani).

27. Pohod Mariin. Za Mariom stoji Josip s magarcem. *S* lěva napis: C. Cort f. s desna 1566. Od zdola: *Joanes Orlandij* formis romae 1602. — Ant. Lafrerij. Nalazi se u mojoj zbirci i u knjižnici carskoj u Beču. Istu sliku rezao je, ako se nevaram, i šibeničanin Martin Rota.

28. Magdalena pokornica sědi na kamenu u pustinji i moli se sv. krstu, koi je naslonjen na jedno staro drvo. Straga lěpa šumska okolica. Od zdola stoji napis:

Non aurum aut gemmae aut perfusus odore capillus,
Me lacrimae, et luctus, et loca sola juvant.
Sic culpas luat, et sensus domat ille procaces,
Aeterno carus qui cupit esse Deo.

Ovaj bakrorez rezan je polag Klovia od Kornelia Korta, nalazi se u carskoj knjižnici u Beču.

29. Angjel Gabriel navěštuje Marii, da će zanositi. Rezano od Korta. Nalazi se u carskoj bečkoj knjižnici.

30. Klanjanje sv. triuh kraljah. Sv. tri kralji došavši sa bogatimi darovi polazit novorodjenog Isusa, vide se tu u velikoj pratnji vojnikah, dvorjanikah, konjah, devah (kamilah) itd. Mnoštvo ovih predmetah vidi se u perspektivi na visokom brdu, vrh kojega zvězda predhodnica sav noćni prizor razsvětljuje. Isusa, koi se je k najstarijemu pred njim klečećemu kralju nagnuo, drži u naručju majka Maria. Za njom stoji starac Josip, a kraj njega vidi se iz podrte staje glava vola i magarca. Oko cěle ove slike načinjeni su krasni arabeski, sa više angjelah, geniah, povećih ljudih itd. Od zdola u srědini u malenom četverouglu načinjena je slika prikazajuća obrezavanje Isusovo. S lěve strane pod jednim stupom, stoji napis: Don Julio Clovio De Crovacia Inv, — T—P. - F. Monogram ovaj nepoznam, ako nije od Petra Teste ili od Tibalda — Pellegrina. Bakrorez taj

nalazi se u mojoj zbirci, ali je po sudu Zaniovom snimak drugoga bakroreza, budući da u prvom snimku, načinjenom polag izvornika Klovieva, ona mala slika sa Isusovim obrezavanjem fali.

31. Ista slika, kako mislim bez arabeskah, rezana je god. 1567. sa napisom: *I. L. B.* dux quatre vens. — Ab oriente venerunt etc. (Zani). Isti bakrorez tiskan je i sa podpisom: Joan busse Bussemecher excudit.

32. Ista slika sa podpisom: Don Julio Clovio de Crouacia invenit. C. Cort fecit 1567. Romae ex tipis Ant. D. Salamanca. (Nalazi se u carskoj knjižnici u Beču).

33. Ista slika s někimi proměnami i sa podpisom: Sidereo Infanti Reges haec dona tulerunt 1566. U istoj knjižnici.

34. Sveta obitelj, u malenem formatu s napisom: Don Jul. Clo. inv. C. Cort f. U istoj knjižnici.

35. Isus prikazuje se poslě svoga uzkrsnutja svetim ženam, koje čuvaju grob. Jedna od njih kleči i prima od njega blagoslov. Straga vidi se u perspektivi grad sa podrtinama, kućama i tornjevima. U istoj knjižnici.

36. Ista slika sa podpisom god. 1567. i u srědini Ant. Lafrery.

37. Mati božja, sa sinkom u naručju. Rezano od Kornelia Korta. (Heinecke).

38. Krstjenje Isusa po Ivanu krst. Ova slika rezana od Korta, posvetjena je Petru Aldobrandinu od Ivana Parmenskog. (Heinecke).

39. Isus leži mrtav na kolěnih svoje majke. Straga viditi je tri krsta. Od zdola počimlje napis: Horrescent et humi. etc. (Heinecke).

40. Više snimkah u Rossiniovom dělu: „Istoria della pittura Italiana."

Imenik zemaljah i městah, u kojih se nalaze Klovievi tvorovi.

U Englezkoj.

U Londonu: *a*) U zbirci Lorda Holforda. Misal od god. 1537.
b) U zbirci Lorda Jownleya. Misal sa 6 slikah.
c) U knjižnici Lorda Grenvilla. Rukopis kralja Filipa II. od Španie sa 12 prizorah iz života cesara Karola V.
d) U muzeu graditelja Soana. Razjasnenje pisma sv. Pavla na Rimljane.
e) U kraljevskoj zbirci risariah. Klanjanje sv. triuh kraljah, risana slika.

U Oksfordu: U knjižnici Bodleian Library. Roman Alessandro.

U Francezkoj.

U Parizu: U knjižnici od Louvra. Psaltir od god. 1542.

U Španjolskoj.

U Sevilji: U stolnoj crkvi više prekrasnih koralah.

U Italii.

U Rimu: *a*) Rukopis Dantove božanstvene komedie. U Vatikanu.
b) Život Franje Marie od Montefeltra vojvode Urbinskog. U Vatikanu.
c) Život Friderika Urbinskog, pisan od Jerolima Mucia Kopranina. U Vatikanu.
d) Tri različita misala,, u Vatikanu.
e) Nepoznati rukopis sa više Klovievih slikah, valjda u manastiru S. Croce in Gerusalemme, gdě je živio otac Mark-Antun Sabatini, koi je taj rukopis imao.
f) Koral u manastiru S. Salvadore.

U Napulju: *a*) Glasovita molitvena knjiga, posvetjena B. D. M. u kraljevskoj privatnoj knjižnici.
b) Slika sv. Ivana u kr. Galerii. Museo Borbonico, donešena iz Parme.
c) Molitvena knjižica nazvana Flora u pr. knjižnici kraljevskoj. (Ako nije ona ista pod: *a*).
d) Misal od god. 1546. urešen za kardinala Farnesa. U istoj knjižnici,
e) Breviar, urešen za kardinala Farnesa. U istoj knjižnici.
f) Koral od god. 1546. prie u dvoru Capo di Monte, sada valjda u istoj knjižnici.
g) Velika podoba Klovieva načinjena sa mastima. U kraljevskoj zbirci »Museo. Borbonico« u sedmoj galerii inostranskih školah. razděl I.

U Florencii: *a*) U dvoru v. vojvode toškanskog, u sobi tako nazvanoj »Camera della Madama« Poveća slika pobožnosti, (Pietà) t. j. Snimljenje Isusa, s krsta.
b) U Galerii Pitti u osmoj sobi Jupitra pod br. 241. manja slika pobožnosti, t. j. snimljenje Isusa s krsta.
c) U Galerii delli Uffizi, Isus na krstu, od zdola Magdalena od god. 1553.
d) U istoj Galerii, podoba Klovieva u malom medalionu sa mastima.
e) U dvoru velikog vojvode u sobi negdašnjoj »La camera della Madama« Sveta Obitelj.
f) U istom dvoru. Isus na krstu sa množinom ljudih u perspektivi.

U Milanu: *a*) U zbirci porodice Trivulci rukopis Petrarkovih pěsamah.
b) U knjižnici Ambrozianskoj. Snimanje Isusa s krsta.

U Mletcih: *a*) Kod porodice Gonzaga ili njezinih naslědnikah. Slika sa někom bitkom donešena iz Mantove.
b) U manastiru S. Salvadore. Koral, izgubljen prilikom vatre god. 1741.

U Astiu: Sveta obitelj. Biaše u zbirci pokojnoga kanonika Boschia.

U Austrii.

U Beču: *a*) Rukopis »Stanze d' Eurialo d' Ascoli« u cesarskoj knjižnici.
b) Sv. Obitelj, risaria u zbirci nadvojvode Karola.

U Erdelju.

U Sibinju: U zbirci barona Bruckenthala: Amor se tuži Veneri, što 'ga je pčela ubola.

U Hrvatskoj.

U Zagrebu: *a*) Jedna žena savita u plašć. Risaria u zbirci Ivana Kukuljevića.
b) Nevěrni Toma pred Isusom. Risaria u istoj zbirci. —

